

6.

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ :

ความใฝ่ฝันหรือความเชื่อในกฎหมายอุดมคติ

ความเริ่มต้น

หลังจากได้กล่าวถึงทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมายรวมทั้งความเกี่ยวเนื่องของทฤษฎีนี้กับแนวคิดต่าง ๆ มากพอแล้ว เราจะเริ่มต้นกลับสู่อดีตอีกครั้งหนึ่ง เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเป็นมาของทฤษฎีหรือปรัชญากฎหมายอีกสำนักหนึ่ง กล่าวคือปรัชญากฎหมายธรรมชาติหรือสำนักกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งเป็นเสมือนขั้วตรงข้ามกับทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมายโดยเป็นปรัชญากฎหมายที่มีกำเนิดมาก่อนหน้าปฏิฐานนิยมทางกฎหมายนับพันปี และเป็นปรัชญากฎหมายที่ยังมีบทบาทหรืออิทธิพลทางความคิดระดับหนึ่งในตะวันตกแม้ในปัจจุบันโดยเฉพาะเมื่อมีวิกฤติการณ์ทางสังคมหรือการเมืองขณะที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะระส่ำระสายปราศจากความเป็นธรรม หลายต่อหลายครั้งในอดีตที่ปรัชญากฎหมายธรรมชาตินี้ได้ถูกใช้เป็นเหตุผลสนับสนุนเพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม หรือถูกใช้เป็นรากฐานทางทฤษฎีในการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพหรือการทำปฏิวัติบทบาทหรือเกียรติภูมิของปรัชญากฎหมายสำนักนี้จึงเป็นสิ่งท้าทายให้ศึกษา หรือพิสูจน์ความชอบธรรมหรือความสมเหตุสมผลในตัวเนื้อหาของปรัชญาภาษานี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลายปีที่ผ่านมาในวงการนิติศาสตร์ของไทยเรา ได้มีการตื่นตัวจากนักกฎหมายผู้มีชื่อเสียงของไทยหลาย ๆ คนในความพยายามที่จะเชิดชู หรือเผยแพร่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติด้วยความเชื่อว่า การปลุกฝังความคิดกฎหมายในแนวนี้อาจมีส่วนเกื้อหนุนการพัฒนากระบวนการปกครองไปสู่ทิศทางที่เป็นประชาธิปไตยขึ้น หรือทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนฝังรากลึกในสังคมไทยได้⁽²⁾

(2) ดูตัวอย่างแนวความเชื่อลักษณะนี้ได้ใน ปรีดี เกษมทรัพย์, “กฎหมายคืออะไร ในแง่นิติปรัชญา”, (วารสารนิติศาสตร์, ฉบับที่ 3, ปีที่ 11, 2523) . วิชา มหาคุณ, “ทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ หลักยุติธรรมแห่งกฎหมาย”, (วารสารจุลพาฬ, เล่ม 2 ปีที่ 27 มีนาคม - เมษายน 2523)

ความหมายของกฎหมายธรรมชาติ

หากเริ่มต้นด้วยการพิจารณาที่ความหมายของคำว่ากฎหมายธรรมชาติ เราจะพบว่าในความหมายทั่ว ๆ ไปนั้น กฎหมายธรรมชาติเป็นกฎหมายซึ่งบุคคล(บางกลุ่ม) อ้างว่ามีอยู่ตามธรรมชาติคือเกิดมีมาเอง โดยมนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น เป็นกฎหมายที่อยู่เหนือรัฐ และใช้ได้โดยไม่จำกัดกาลเทศะ⁽³⁾ หรือเป็นกฎเกณฑ์ทางกฎหมายต่าง ๆ ในอุดมคติซึ่งอยู่เหนือกว่ากฎหมายที่รัฐสร้างขึ้น โดยถือว่ากฎเกณฑ์ดังกล่าวมีที่มาจากกฎธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งอาจค้นพบได้โดยการใช้เหตุผล นอกจากนี้ยังมีการพิจารณาความหมายของกฎหมายธรรมชาติในแง่มุมมองทางอุดมการณ์ซึ่งน่าสนใจ จากการโยงเรื่องกฎหมายธรรมชาติ เข้ากับปัญหาเรื่องเสรีภาพกับความเสมอภาคด้วยการมองว่ากฎหมายธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งแห่งจกละครมนุษย์ที่พยายามสร้างความเป็นเอกภาพของหลักเสรีภาพและความเสมอภาค ซึ่งเมื่อมองกันที่จุดนี้แล้วจึงสรุปว่า กฎหมายธรรมชาติเป็นกฎเกณฑ์อุดมคติที่มีขึ้นเพื่อจัดให้เกิดความสมดุลอย่างมากที่สุดที่จะเป็นไปได้ระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มส่วนรวม ระหว่างเสรีภาพส่วนบุคคลกับความเสมอภาคของทุกคน⁽⁴⁾

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาความหมายของกฎหมายธรรมชาติในลักษณะที่ค่อนข้างเป็นระบบหรืออย่างมีพัฒนาการแล้ว เราคงพอแยกความหมายของกฎหมายธรรมชาติ ในทางทฤษฎี ออกเป็น 2 นัย⁽⁵⁾ :

— ทฤษฎีแรก เป็นทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติที่ปรากฏในยุคโบราณ (กรีก, โรมัน) ซึ่งมีอิทธิพลเรื่อยมาถึงยุคกลาง (ศตวรรษที่ 16) ถือว่ากฎหมายธรรมชาติเป็นหลักเกณฑ์ของกฎหมายอุดมคติที่มีค่าบังคับสูงกว่ากฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้นเอง ดังนั้นกฎหมายใดที่มนุษย์บัญญัติขึ้นซึ่งขัด หรือแย้งต่อหลักกฎหมายธรรมชาติ ย่อมไม่มีค่าบังคับเป็นกฎหมาย (Lex Injusta Non Lex)

— ทฤษฎีที่สอง เป็นทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติในยุคปัจจุบัน ถือว่าหลักกฎหมายธรรมชาติเป็นเพียงอุดมคติของกฎหมายที่จะบัญญัติขึ้น ดังนั้นการบัญญัติหรือตรากฎหมายจึงควรให้สอดคล้องกับหลักการของกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายที่ขัดหรือแย้งกับหลักกฎหมายธรรมชาติ อาจถือว่าเป็นกฎหมายที่ไม่มีค่าทางกฎหมายโดยสมบูรณ์ แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นโมฆะ หรือไม่มีค่าบังคับในทางกฎหมายเสียเลย

(3) หยุด แสงอุทัย, “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป”, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518), หน้า 130

(4) ดู โกลัน พลกุล, “เอกสารประกอบการบรรยายวิชา หลักกฎหมายมหาชน”, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 14, 21

(5) พนัส ทัศนียานนท์, “ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ”, (วารสารอัยการ, ปีที่ 3, ฉบับที่ 27 มีนาคม 2523), หน้า 37

การให้ความหมายต่าง ๆ ข้างต้น พังดูโดยคร่าว ๆ คงรู้สึกได้ถึงแง่มุมเชิงจินตนาการ หรือความคิดฝันเกี่ยวกับกฎหมายอุดมคติ, กฎหมายที่ดั่งงามอย่างแท้จริง ทั้งหมดนี้อาจดูเข้าใจยากแก่ผู้เริ่มต้นศึกษา ซึ่งอาจมีคำถามหลาย ๆ ข้อ อยู่ในใจ เช่น อะไรคือกฎหมายธรรมชาติ, เนื้อหาจริง ๆ ของกฎหมายธรรมชาติคืออะไร, ทำไมจึงต้องถือว่ากฎหมายธรรมชาติ แยกต่างหากจากกฎหมายของรัฐ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะก้าวลึกสู่การคิดค้นหารายละเอียดของคำตอบ บางที เราอาจต้องยึดกุมความเข้าใจพื้นฐานเสียก่อนว่า จริง ๆ แล้วทฤษฎีหรือลัทธิความคิดกฎหมายธรรมชาตินั้นมีข้ออะไรอื่น นอกจากเป็นความคิดที่ยืนยันว่ากฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของจริยธรรม⁽⁶⁾ และจริยธรรมดังกล่าวได้ถูกแทนค่าอีกทอดด้วยคำอธิบายเรื่องกฎหมายธรรมชาติ, ศีลธรรม หรือเหตุผลบริสุทธิ์ต่าง ๆ การยืนยันเรื่องการเชื่อมต่อกันอย่างจำเป็นระหว่างกฎหมายกับจริยธรรมเช่นนี้จึงเป็นลักษณะแตกต่างโดยพื้นฐานกับปรัชญาปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย สืบแต่ความเชื่อว่ามีคุณภาพเชิงศีลธรรมขั้นมูลฐานบรรจุอยู่ในกฎหมายเสมอซึ่งกันขวางมิให้มีการแบ่งแยกโลกแห่งข้อเท็จจริง (I S) ออกจากโลกแห่งคุณค่านิยม (Ought)

บทบาทที่ก้าวหน้าและล้าหลังของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ

คงไม่ผิดนักในการกล่าวว่าปรัชญากฎหมายธรรมชาติดีกำเนิดมาพร้อม ๆ กับอารยธรรมตะวันตก นับแต่ยุคสมัยกรีก, โรมันโบราณ และเติบโตพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังกล่าวได้เช่นกันว่าความคิด, ความเชื่อในลักษณะกฎหมายธรรมชาตินี้ก็มีปรากฏมาแต่โบราณกาลแล้วเช่นกันในวัฒนธรรมด้านกฎหมายของตะวันออกไม่ว่าจะเป็นมุสลิม, ฮินดู, พุทธ หรือประเพณีความคิดของจีน

การปรากฏตัวของกฎหมายธรรมชาติ อาจตีความได้ว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความบันดาลใจของมนุษย์ที่มุ่งมั่นจะค้นหาหลักการอันสูงส่งสำหรับกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้น⁽⁷⁾ วิวัฒนาการของปรัชญากฎหมายธรรมชาตินี้จึงเป็นเสมือนประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ในความพยายามที่จะค้นหาหลักความยุติธรรมที่แท้จริงในฐานะเป็นหลักอุดมคติของกฎหมาย หรือความพยายามที่จะค้นหาหลักอุดมคติซึ่งจะใช้ประสานความขัดแย้งพื้นฐานในสังคมมนุษย์ แม้ว่าจะต้องถูกยับยั้งหรือปฏิเสธจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองว่าเป็นความคิดเพื่อฝันเลื่อนลอย

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การกำเนิด, ดำรงอยู่ และพัฒนาการของกฎหมายธรรมชาตินี้จึงเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของความขัดแย้ง หรือความไม่สมบูรณ์ในสังคมมนุษย์ที่ปรากฏอยู่ จนทำให้ต้องมีการเรียกร้องหรืออ้างอิงกฎหมายอุดมคติขึ้นยืนยันต่อรัฐในฐานะผู้ออกกฎหมาย และผู้ใช้

(6) A.P. d' Entreves, "Natural Law". (Hutchinson University Library London, 1970), P. 110

(7) พณีส ทศนิยานนท์, "ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ", อ้างแล้ว, หน้า 36

อำนาจปกครองต่อประชาชน ชื่อนี้จะเห็นได้ว่าในยุคสมัยที่บ้านเมืองวุ่นวายสับสน หรือมีปัญหาเรื่องการใช้อำนาจรัฐอย่างไม่เป็นระบบ กฎหมายธรรมชาติมักถูกนำขึ้นกล่าวอ้างอย่างหนักแน่นเสมอจากบรรดาบุคคลผู้คับข้องหรือถูกกดขี่ เพื่อการขบถต่อต้านอำนาจรัฐที่ตนเห็นว่าไม่เป็นธรรม กฎหมายธรรมชาติในแง่นี้จึงเป็นเสมือนกฎหมายอุคตมคติที่คุ้มครองและกำประกันสิทธิเสรีภาพแก่ปัจเจกชนทั่วไปในลักษณะที่เป็นพลังความคิดปฏิวัติ (แต่ที่จุดนี้ก็พึงเข้าใจด้วยว่าเป็นบทบาทของกฎหมายธรรมชาติที่ปรากฏในสังคมตะวันตก กล่าวโดยเฉพาะในสังคมไทยหรือสังคมตะวันออก แม้จะปรากฏความคิดในลักษณะกฎหมายธรรมชาติ ดังกรณีของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ บทบาททางการเมืองของแนวความคิดอุคตมคตินี้ดูไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนด้วยเหตุนี้ความพยายามที่จะอ้างอิงกฎหมายธรรมชาติหรือหลักสิทธิมนุษยชนขึ้นใช้ในสังคมไทยในแง่บทบาททางการเมือง ในขั้นแรกจึงน่าจะคิดว่าจะเป็นไปได้เพียงใดเมื่อคำนึงถึงเรื่องความแตกต่างของพื้นฐานด้านวัฒนธรรมทางการเมือง)^(7A) อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งกฎหมายธรรมชาติก็เป็นความคิดเชิงอนุรักษนิยม (Conservative) ที่ถูกสร้างและใช้เพื่อรองรับความชอบธรรมของการใช้อำนาจกดขี่หรือถูกนำมาอ้างอิงอย่างผิด ๆ เพื่อใช้เป็นเหตุผลสนับสนุนความชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองของรัฐเช่นกัน ในลักษณะการแอบอ้างทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติขึ้นบังหน้าเพื่อซ่อนเร้นความทะเลาะหะยานในทางการเมืองของตน ดังกรณีตัวอย่างของการอ้างอำนาจการตีความกฎหมายธรรมชาติจากฝ่ายศาสนจักรของตะวันตกในยุคกลาง หรือการอ้างอำนาจของกษัตริย์ว่ามีที่มาจากพระเจ้า (ซึ่งตีความว่าเป็นผู้ให้กำเนิดกฎหมายธรรมชาติ) และใช้อำนาจนั้นในฐานะตัวแทนของพระเจ้า เหล่านี้คือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบทบาทของความคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติของตะวันตก ซึ่งมีลักษณะกว้างไปมาระหว่างขั้วตรงข้ามสองขั้ว (Polarities) คือขั้วปฏิวัติและขั้วอนุรักษนิยม ตลอดประวัติศาสตร์ของกฎหมายธรรมชาติ⁽⁸⁾ และบทบาทที่มีลักษณะเป็นสองขั้วตรงข้ามนี้เองที่ทำให้นักวิจารณ์บางคนสรุปว่าเป็นการพิสูจน์ให้เห็นอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ต่อความบกพร่องในตัวลัทธิความคิดนี้⁽⁹⁾ แน่ละว่าคำวิพากษ์เช่นนี้ได้มีผู้เห็นพ้องอยู่มาก แต่กระนั้น แม้จะ “มีการประท้วงถึงการดับสูญชนิดไม่มีวันฟื้นจากกองถ้ำถ่าน (ความคิด) กฎหมายธรรมชาติก็คงยังดำรงชีวิตอยู่เรียกร้องให้มีการถกเถียงถึง”⁽¹⁰⁾ อย่างไรก็ตาม

(7 A) ดูข้อสังเกตเกี่ยวกับความจำกัดในบทบาทของแนวคิดเชิงปรัชญากฎหมายธรรมชาติในสังคมไทย ใน จริญญา ไชยชนนท์, “กฎหมายกับสิทธิเสรีภาพในสังคมไทย : เส้นขนานจาก 2475 - ปัจจุบัน” (กลุ่มประสานงานคานาสนาเพื่อสังคม, 2528), หน้า 50 เริงอรธ (124)

(8) Julius Stone, “Human Law and Human Justice”, (Sydney, Maitland Publications, 1965), P. 37

(9) A.L. Harding (ed.), “Natural Law and Natural Rights”, (Dallas 1955), P. 71

(10) A.P. d' Entreves, “Natural Law”, Op.cit., P. 13

การดำรงชีวิตรอดอยู่ได้ของความคิดกฎหมายธรรมชาตินี้ น่าสังเกตว่าคงมีลักษณะระหกระเหิน ขึ้น ๆ ลง ๆ คล้ายตั้งชะตากรรมของชีวิตมนุษย์ ขณะเดียวกับที่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาอธิบายตามอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สังคมรวมทั้งภูมิปัญญาของมนุษย์ด้วย

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในอารยธรรมตะวันตก⁽¹¹⁾

ดังได้กล่าวข้างแล้วว่า ปรัชญากฎหมายธรรมชาติถือกำเนิดมาพร้อม ๆ กับอารยธรรมตะวันตกและพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน พัฒนาการของกฎหมายธรรมชาติ จึงอาจแบ่งได้เป็นช่วง ๆ ตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์อารยธรรมตะวันตก กล่าวคือ

1. ยุคโบราณกรีกและโรมัน (500 BC. - 5 AD.)
2. ยุคมืด (5 AD. - 12 AD.) และยุคกลาง (12 AD. - 16 AD.)
3. ยุคฟื้นฟู (14 AD. - 16 AD.) และยุคปฏิรูป (16 AD.)
4. ยุคชาติรัฐนิยม (18 AD.)
5. ยุคปัจจุบัน

ในแต่ละช่วงแต่ละยุคนี้ คงสะท้อนให้เราเห็นต่อไปถึงความเป็นอนิจจังในบทบาทของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ตลอดจนการแปรเปลี่ยนในวิธีคิด, วิธีตีความเนื้อหาของกฎหมายธรรมชาติ

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติในยุคกรีกโบราณและโรมัน

ต้นไม้ไม่ปนแม่กิ่งคำ	รับกรรมเวรไว้ทั้งปวงสิ้น
อิจจาริษยาใครในฟ้าดิน	เป็นมลทินโทษบ่เคยทำ
มิงกละโมบโลกแสงงำไร	ถ้ามีใจก็ใหญ่หลวงลึกล้ำ
ถือสันโดษเป็นหลักประจำ	รักแต่สานติธรรมทุกเวลา
มิช้โงงฉลาดจนกาจร้าย	กักตุนมากมายเพื่อวันหน้า
เหมือนหม่อมมนุษย์งเงินตรา	ค้าขายวิญญาณกันนั้นเลย
มิงไม้ไม่คิดค่าบุหงาหอม	พร้อมสละเป็นทานไปเฉยเฉย
แม้ฆ่าป่าบุชชาเงินสังเว	เคยว่าร้ายให้สักคำฤ
พฤษชาช่างกล้าหาญชาญชัย	เสมอใจใหญ่กล้าหนักถือ
งามเขี้ยวข่มอุ้มทิพย์บันลือ	คือบุคลิกภาพอันเกรียงไกร

(11) เจ้าโครงสร้างใหญ่สกัดจากบทความของ, พณีส ทศนิยานนท์, “ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ”, (อ้างแล้ว) อันเป็นบทความที่แปลจากหนังสือ “Legal Theory” ของ W. Friedmann หากมีการเพิ่มเติมสำคัญบางเรื่องดังปรากฏจากเชิงอรรถที่แยกต่างหาก

เจ้าร่ำรสหอมพร้อมบริสุทธิ์
ห่างพันมลทินโทษสิ่งใด
มีงไม้ได้ให้แต่คติธรรม
รอมมนุษย์ฆ่าบาเสือดรินริน

ประจุกเกียรติยศอันยิ่งใหญ่
ชีวิตสละให้แด่แดนดิน
ประเสริฐเลิศล้ำไปรู้สิ้น
บันพินล้มจมดินแดนตาย

บทกวีข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งในหนังสือ “ลำนากูกระตัง” (2512) ของอังคาร กัลยาณพงศ์ นัยสำคัญของกวีนิพนธ์นี้คงมุ่งสะท้อนการเรียนรู้ “ธรรมะ” จากธรรมชาติหรือความเป็นไปได้ที่มนุษย์จะมีดวงตาเห็น “ธรรมะ” อันปรากฏในธรรมชาติ นัยการแปลความเช่นนี้ หลายคนอาจเห็นเป็นเรื่องอารมณ์พาฝันทางศีลธรรมของพวกกวีหรือนักพรตบางรูป แต่หลายคนก็ยึดเอาเป็นจริงเป็นจังต่อบทบาทของธรรมชาติ ในฐานะ “ปกาศก” หรือ “ผู้ให้” ธรรมะแก่มนุษย์ทั่วไป สำคัญเพียงว่าคุณภาพทางจิตใจของใครต่างหากที่จะละเอียดอ่อนหรือสะอาดสงบเพียงพอที่จะเข้าถึงคำสอนในธรรมชาติเช่นนั้น

ในที่นี้ เราคงไม่ต้องการชี้ขาดความถูกผิดของทรรศนะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หากเพียงต้องการยกอุปสรรคหนึ่งของทรรศนะที่เชื่อในความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับธรรมชาติซึ่งมีความสอดคล้องกับความคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติแต่ครั้งโบราณ

อาจกล่าวได้ว่า ความคิดเรื่องกฎหมายชาติได้ก่อตัวเป็นรูปร่างสำคัญ โดยปรัชญาเมธีกรีกนามเฮราคลิตุส (Heraclitus) นักปรัชญากรีกซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง 540 - 480 ก่อนคริสตกาล ผู้เป็นเจ้าของคำกล่าวอันเลื่องลือว่า “มนุษย์ไม่อาจกระโดดลงสู่กระแสน้ำได้สองครั้ง” เมธีผู้นี้ได้พยายามค้นหาสิ่งที่จะเกี่ยวกับธรรมชาติ โดยเฉพาะความจริงเกี่ยวกับแก่นสารของชีวิต ซึ่งเขาค้นพบว่าธรรมชาติคือความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง, แก่นสารของชีวิตคือธรรมชาติ และแก่นสารของชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่มียู่ในธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วยจุดหมายปลายทาง, ระเบียบและเหตุผลอันแน่นอน

แนวความคิดของเฮราคลิตุส ดังกล่าวซึ่งเห็นว่าแก่นสารของชีวิตเป็นสิ่งที่มียู่ในธรรมชาติอันมีจุดหมายปลายทาง, ระเบียบและเหตุผลอันแน่นอนซึ่งไม่อาจผันแปรได้นับเป็นการยืนยันว่ากฎเกณฑ์ซึ่งใช้เป็นตัวควบคุม “แก่นสารของชีวิต” นั้นย่อมมีปรากฏอยู่แล้วในธรรมชาติ มิได้เกิดขึ้นจากการบัญญัติหรือเจตจำนงของมนุษย์ผู้มีอำนาจคนใด โดยเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นภววิสัย (Objective) หรือเป็นจริงอยู่เองโดยธรรมชาติ ซึ่งอยู่นอกและอยู่เหนือโครงสร้างอำนาจรัฐ ความเชื่อในเรื่องกฎเกณฑ์ธรรมชาติในลักษณะที่โยงกับเรื่องแก่นสารของชีวิตเช่นนี้คงเป็นประหนึ่งว่าเมื่อรู้ธรรมก็ย่อมรู้ศีล หรือเมื่อรู้เบญจธรรมก็ย่อมรู้เบญจศีลโดยวิสัยปกติ

จากแนวความคิดเรื่องกฎเกณฑ์ที่เป็นภววิสัยหรือกฎหมายธรรมชาติดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ในระบบคิดของปรัชญากรีกมีพรรณนาต่อธรรมชาติของรัฐในลักษณะพิเศษ เนื่องจากกรีกถือว่ากฎหมายมิได้เกิดจากการแสดงเจตนา กฎหมายจึงเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการแสดงเจตนาของรัฐหรือผู้ปกครองของรัฐ, อยู่เหนือโครงสร้างอำนาจของรัฐ รัฐเป็นเพียงสมาคมที่อยู่ได้บังคับกฎหมาย⁽¹²⁾

ข้อสรุปข้างต้นเรื่องธรรมชาติของรัฐซึ่งมีที่มาเกี่ยวเนื่องกับความคิดของเฮราคลิตุส ได้รับการสนับสนุนยืนยันจากสมาชิกบางคนในกลุ่มนักปราชญ์กรีกโบราณที่เรียกตัวเองว่าพวกโสฟิสต์ (Sophists) อันเป็นกลุ่มนักคิดที่ก่อตัว และมีบทบาทอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 4-5 ก่อนคริสตกาล ตำราบางเล่มถือว่าโสฟิสต์เป็นสำนักปรัชญาหนึ่งในกรีกที่เรียกตัวเองว่าเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริง หรือผู้ชาญฉลาด แต่ความจริงแล้วไม่น่าจัดให้โสฟิสต์เป็นสำนักคิดหนึ่งทางปรัชญา เราอาจพูดได้เพียงว่า โสฟิสต์เป็นกลุ่มนักคิดหนึ่งในสมัยกรีกโบราณ โสฟิสต์มีความหมายดั้งเดิมว่า “ผู้เชี่ยวชาญ” หรือ Expert พวกโสฟิสต์นี้มีความคิดที่แตกต่างกันหลากหลายจนไม่สามารถหาลักษณะร่วมทั่วไปในความคิดของพวกเขาได้ อาจกล่าวได้ว่าพวกนี้เป็นชนชั้นที่มีอาชีพอย่างหนึ่งคือ เป็นครูมากกว่าจะถือเป็นสำนัก เนื่องจากไม่มีพวกโสฟิสต์คนใดที่สร้างระบบคิดที่แน่นอน พวกนี้มิได้พยายามแสวงหาความเป็นจริงที่แท้ แต่มุ่งมั่นที่จะชักจูงผู้คนให้เชื่อตามที่ต้องการเท่านั้น โสฟิสต์เป็นพวกแรกที่สนใจวิธีการใช้วาจาในการโต้เถียง และเป็นพวกที่ก่อตั้งวิชาวาทศิลป์ (Rhetoric) ขึ้น การให้ความสำคัญ หรือยอมรับต่อเรื่องกฎเกณฑ์ อันเป็นภววิสัยหรือกฎหมายธรรมชาติดังกล่าวในหมู่โสฟิสต์บางคน เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์ในสังคมกรีกสมัยนั้นซึ่งบางยุคสมัยก็มีการปกครองในแบบทรราชย์ เต็มไปด้วยความอยุติธรรมในสังคมและการกดขี่ข่มเหงกัน บริบททางสังคมเช่นนี้เองที่เป็นตัวกระตุ้น หรือบันดาลใจให้นักคิดโสฟิสต์บางคนอ้างเรื่องกฎหมายธรรมชาติขึ้นมาต่อต้านคัดค้านการปกครองที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งคัดค้านให้ยกเลิกระบบอภิสิทธิ์และระบบทาสในยุคนั้น เนื่องจากเห็นว่ามนุษย์ต่างล้วนมีความเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ

ภายในปริภูมิของการต่อสู้ทางความคิดโดยอาศัยทฤษฎี หรือปรัชญากฎหมายธรรมชาติเช่นนี้เอง ที่ทำให้โสฟิสต์เช่น โซโฟคลีส (Sophocles : 490 - 405 BC) เขียนหนังสือชื่อแอนติโกนี (Antigone) (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า/ร.6 ได้ทรงแปลเป็นไทย โดยตั้งชื่อเรื่องว่า “อันตราคนี”)⁽¹³⁾

(12) รองพล เจริญพันธุ์, “นิติปรัชญา”, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2529) หน้า 32

(13) อ้างใน ปรีดี เกษมทรัพย์, “นิติปรัชญา ภาคสองบทนำทางประวัติศาสตร์”, (คณะกรรมการบริการทางวิชาการ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 74 (เชิงอรธ 10 ; สุชาติ ตันทวนิช และมัทนี รัตนิน, “อันตราคนี : ผู้มีไฟไม่สิ้นสุด”, (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525)

อันเป็นละคอนโศกนาฏกรรม ซึ่งบรรจุหลักการสำคัญในการแยกกฎหมายอันแท้จริงออกจากโครงสร้าง อำนาจของรัฐ และการยืนยันความเป็นโมฆะของกฎหมายแผ่นดินที่ขัดแย้งกับกฎหมายธรรมชาติหรือความยุติธรรม

แอนทีโกนี เป็นชื่อตัวละครเอกในโศกนาฏกรรมเรื่องนี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นวีรสตรีที่กล้าหาญท้าทายคำสั่งของรัฐที่เธอเห็นว่าไม่เป็นธรรม จนในที่สุดต้องถูกลงโทษด้วยการฆ่าตัวตาย เนื้อหาของบทละครเป็นเรื่องการต่อสู้แย่งชิงอำนาจรัฐกัน ระหว่างลุงกับหลานซึ่งจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายลุงและความตายของหลาน จากนั้นก็มีการสั่งห้ามมิให้ผู้ใดทำพิธีฝังศพหลานคน โดยต้องการปล่อยให้ประจานในที่สาธารณะ แอนทีโกนีผู้เป็นน้องสาวของผู้ตายได้ทำการฝ่าฝืนจัดพิธีฝังศพพี่ชายซึ่งนับเป็นการขัดพระราชาโองการที่ต้องถูกลงโทษเมื่อกษัตริย์ Creon ผู้เป็นลุงเรียกเธอไปพิพากษาตัดสิน แอนทีโกนีได้กล่าวโต้แย้งว่า แน่หนอนเธอได้ฝ่าฝืนละเมิดคำสั่งซึ่งถือเป็นกฎหมายของกษัตริย์ Creon แต่ทว่า มิได้เป็นการฝ่าฝืนกฎหมายหรือหลักความเป็นธรรมตามธรรมชาติซึ่งมิได้มีการจารึกไว้ อันเป็นกฎหมายซึ่งเธอคิดว่ามีคุณค่าความสำคัญเหนือกว่าคำสั่งดังกล่าว⁽¹⁴⁾

ละคอนโศกนาฏกรรมเรื่อง แอนทีโกนี ดังกล่าว โดยสรุปก็คงคล้ายเป็นการปลูก “สำนึกกบฏ” ให้แก่มนุษย์ด้วยกันว่า มนุษย์ต้องมีความกล้าหาญยืนหยัดในมโนธรรมความเชื่อ ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิของตัวเอง แม้ว่าการยืนหยัดในมโนสำนึกเช่นนั้นจะนำมาซึ่งการสูญเสียชีวิตของตนก็ตาม สาระของบทละครเรื่องนี้ดู ๆ แล้วก็คงคล้ายกับคำกล่าวในพุทธวจนะที่ว่า “พึงเสียสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และพึงเสียสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม” คำกล่าวเช่นนี้ เชื่อว่าส่วนใหญ่คงเคยได้ยินได้ฟังกันมาแล้วซึ่งมักมีการอ้างกันบ่อย ๆ และจริง ๆ แล้วเรื่องราวของการยอมเสียสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมดังกรณีของแอนทีโกนีนี้ ในโลกแห่งความเป็นจริง ก็มีปรากฏมาไม่น้อยเช่นกัน ดังคำกล่าวที่ว่า โลกไม่เคยร้างวีรบุรุษหรือวีรสตรี เรื่องนี้เราอาจมองตัวอย่างที่เกิดขึ้นในสมัยกรีกโบราณได้ ดังกรณีโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นจริง ๆ ของโสกราตีส (Socrates) นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของกรีกโบราณซึ่งถูกพิพากษาลงโทษให้ดื่มยาพิษฆ่าตัวตาย จากข้อหาความผิดว่าสร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่และบ่อนทำลายจิตใจของคนหนุ่มสาวกรีกสมัยนั้น ด้วยการเผยแพร่คำสอนซึ่งเป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ ทั้ง ๆ ที่โดยบุคลิกลักษณะแล้ว โสกราตีสเป็นคนที่มินิสัยดีใช้ชีวิตอย่างธรรมดาสามัญที่สุด, ไม่ยอมรับค่าธรรมเนียมนในการเรียน จึงไม่มีสมบัติอะไรโดยอยู่อย่างยากจนไม่ยึดติดกับสมบัติทางโลก อุทิศตัวเพื่อปัญญาและคุณธรรมอย่างเต็มที่⁽¹⁵⁾ การ

(14) Edgar Bodenheimer, "Jurisprudence", Op. cit., PP. 4-5

(15) ปรีชา ช่างวิญญู (แปล), "ปรัชญากรีก", (โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 73 - 74

ยืนยันของโสกราตีสที่ยอมรับโทษประหารชีวิตแม้จะประกาศว่าตนเองนั้นไม่มีความผิด และแม้ตนเองจะมีช่องทางหลบเลี่ยงโทษมหันต์นี้ได้ เพียงเพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย อันเป็นหลักคุณธรรมของเขาว่า “ประชาชนทุกคนต้องเคารพปฏิบัติตามกฎหมายโดยไม่คำนึงว่ากฎหมายนั้นจะเป็นธรรมหรือไม่ก็ตาม” แม้หลักการของโสกราตีสดูออกจะตรงข้ามกับแอนโทนี แต่ก็มีส่วนร่วมในเรื่องการยืนยันความเชื่อ หรือหลักการที่คิดว่าถูกต้อง แม้จะต้องเอาชีวิตเข้าแลกด้วยก็ตาม

กลับมาหาเรื่องปรัชญากฎหมายธรรมชาติอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าปรัชญากฎหมายสำนักนี้จะปรากฏตัวขึ้นในลักษณะที่เป็นการแสดงออกซึ่งความบังดาลใจของมนุษย์ ที่มุ่งมั่นจะค้นหาหลักการอันสูงส่งซึ่งเป็นกฎหมายอุดมคติที่จะคอยกำกับกฎหมายลายลักษณ์อักษรของมนุษย์ ลักษณะที่เป็นอภิปรัชญา, เคลือบคลุมและยากที่จะเข้าใจได้อย่างสามารถคาดคั้นให้เป็นตัวอักษรแน่นอนลงไปด้วยอาศัยหลักตรรกะเหตุผล ทำให้การยอมรับนับถือในปรัชญา กฎหมายธรรมชาติมีลักษณะทั้งเฟื่องฟูและเสื่อมทรมามผสมผสานกันตลอดเวลา โดยแม้ในยุคกรีกโบราณก็มิใช่ไม่ยอมรับในปรัชญากฎหมายธรรมชาติอยู่ไม่น้อย ดังอาทินักคิดสำคัญหลาย ๆ คนในพวกโสฟิสต์ (Sophists) เช่น Protagoras, Antiphon, Callicles, Thrasymachus ซึ่งล้วนมีท่าทีในเชิงเหยียดหยันในปรัชญากฎหมายธรรมชาติ และเชื่อมั่นในทางตรงข้ามว่า กฎหมายเป็นสิ่งซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ หรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง มิใช่หลักเกณฑ์อุดมคติเลิศลอยที่ไหน น่าสนใจว่าวิถีคิดของโสฟิสต์เหล่านี้ก่อรูปขึ้นภายใต้ความคิดแบบ อัจฉริยะนิยม (Subjectivism) วิมิตติวาท (Skepticism) และสัมพัทธ์นิยม (Relativism) คือเชื่อว่าแท้จริงแล้ว ตัวมนุษย์ในปัจจุบันเจกบุคคลนั้นแหละที่เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง (man as an individual was the measure of all things) ซึ่งหมายถึงการมองว่าธรรมชาติของมนุษย์เท่านั้นที่สมควรใช้เป็นเครื่องตรวจสอบสิ่งต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็เท่ากับปล่อยให้อัตวิสัยของปัจเจกบุคคลเป็นตัวตัดสินทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งย่อมเห็นได้ว่าจะลงเอยด้วยการแปรเปลี่ยน, เลื่อนไหลของข้อสรุปความถูกต้องต่าง ๆ ตามประสบการณ์ที่หลากหลายของแต่ละบุคคล ยิ่งกว่านั้นเมื่อไปกำหนดให้ตัวมนุษย์ หรือธรรมชาติของมนุษย์เป็นตัวชี้ขาดหรือบรรทัดฐานแล้ว โสฟิสต์ในกลุ่มนี้ (Callicles) ยังพยายามยืนยันในสิทธิหรืออำนาจของผู้มีกำลังเข้มแข็ง (Right of the strong) โดยเปรียบเทียบธรรมชาติอันคล้ายคลึงกันไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ ซึ่งผู้ที่แข็งแรงกว่าย่อมมีอำนาจเหนือผู้อ่อนแอ และโดยธรรมชาติเช่นกันที่มนุษย์หรือสัตว์ต่างมีลักษณะเห็นแก่ตัว และมุ่งแต่จะรักษาเอาตัวรอดจากธรรมชาตินี้เองที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในทรรศนะของโสฟิสต์ว่า กฎหมายล้วนถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ (nomos) และกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจเพื่อสนับสนุนผลประโยชน์ของตัวเอง และความยุติธรรม

ก็ทำให้สิ่งใดอื่นนอกจากสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่แข็งแรงกว่า⁽¹⁶⁾

ทรรศนะในทำนอง “กำหนดคือยุติธรรมจงจำไว้ ใครหมัดใหญ่ได้เปรียบเปรียบเทียวเกลอ” (พระราชนิพนธ์ของ ร.5) ดังกล่าวมาคงมีข้อที่ต้องตั้งปจฉาวิชันากันมากมายทีเดียว ในที่นี้คงเพียงต้องการสะท้อนความเห็นของคนบางกลุ่มที่คัดค้านเรื่องกฎหมายอุดมคติหรือการยกย่องเชิดชูความสำคัญของกฎหมายธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม มองอีกแง่หนึ่ง ทรรศนะของพวกโสฟิสต์ซึ่งเน้นธรรมชาติอันก้าวร้าว, เห็นแก่ตัวของมนุษย์เหล่านี้ก็อาจถือว่าเป็นการนำเสนอความคิดในเชิงกฎหมายธรรมชาติในอีกแบบฉบับหนึ่งได้ กล่าวคือกฎหมายธรรมชาติในแบบปัจเจกชนนิยม (Individualistic version of natural Law) หรือกฎหมายธรรมชาติที่วางอยู่บนข้อเท็จจริงของมนุษย์ (Man - based natural Law)⁽¹⁷⁾ นอกจากนี้ยังน่าจะสังเกตว่าความเห็นหรือท่าทีเช่นนี้มีใช้จะเกิดขึ้นเพียงเฉพาะในสมัยกรีกโบราณเท่านั้น แม้ในโลกสมัยใหม่ก็มีผู้เห็นพ้องด้วยมีใช้น้อย โดยเฉพาะหากได้ศึกษาถึงทฤษฎีหรือความคิดทางกฎหมายของฝ่ายสังคมนิยมช่วงแรก ๆ ซึ่งมีท่าทีลงรอยกับพวกโสฟิสต์ทั้ง ๆ ที่มีกาลเวลานับพันปีกันขวางอยู่ อย่างไรก็ตาม ประเด็นถกเถียงในส่วนนี้คงต้องพุดกันโดยละเอียดในตอนหลัง

แนวคิดของพวกโสฟิสต์ข้างต้น แม้จะอิงอยู่กับข้ออ้างเรื่อง “ธรรมชาติ” หรือ “ความเป็นจริง” เกี่ยวกับมนุษย์ ลึกลงไปแล้วก็วางอยู่บนรากฐานความคิดแบบอัตนิยม (Subjectivism), สัมพัทธ์นิยม (Relativism) และวิมิตวาท (Skepticism) ดังได้กล่าวมาแล้ว รากฐานความคิดเหล่านี้ นับว่ามีส่วนอยู่ไม่น้อย ในการปฏิเสธเรื่องคุณธรรมหรือการดำรงอยู่ของความดีร่วมในสังคม ผลกระทบอันสำคัญนี้เลยทำให้ปรัชญาเมธีผู้ยิ่งใหญ่ในยุคใกล้เคียงนั้นคือโสกราตีส และเพลโต (429 - 348 BC.) ลุกขึ้นมาคัดค้านใหญ่ แต่เนื่องจากโสกราตีสไม่เคยประพันธ์งานความคิดตนไว้ผลงานในส่วนนี้จึงปรากฏในงานเขียนของเพลโตผู้เป็นลูกศิษย์แทน

ในสายตาของเพลโต ทรรศนะของพวกโสฟิสต์ที่เย้ยหยันเรื่องการดำรงอยู่ของความดีงามอันแท้จริง มีส่วนรับผิดชอบอยู่ไม่น้อยต่อความเสื่อมทรามทางศีลธรรมและการหลงบูชอำนาจในนครเอเธนส์สมัยนั้น สิ่งที่เพลโตพยายามแก้ไขคือการอธิบายและปลุกฝังความคิดเรื่อง “แบบ” (Forms) หรือแม่พิมพ์ (Archetypes) ของสิ่งที่เป็นออสสารหรือคุณธรรมอันเป็นสากล ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (ทฤษฎีจิตนิยมเรื่อง “แบบ”)⁽¹⁸⁾ พร้อมกันนั้น เพลโตก็ได้แก้ไขตรรกะ

(16) ดู Edgar Bodenheimer, “Jurisprudence”, Op.cit., PP. 5-6

(17) Julius Stone, “Human Law and Human Justice”, Op.cit., P. 16

(18) ดูคำอธิบายทฤษฎี “แบบ” ของเพลโตได้ใน วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาทั่วไป” (สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2529), หน้า 9 -20

SOCRATES (469 - 399 B.C.), bust of Roman date copied from a Greek original of 395 - 390 B.C.
(National Museum, Naples)

แห่งคำอธิบายเรื่องธรรมชาติมนุษย์ของพวกเขาโสเฟสตีใหม่ ด้วยการขยายรากฐานเชิงภววิทยา (Ontological Foundation) ของคำว่าธรรมชาติดังกล่าว โดยยกระดับความหมาย “ธรรมชาติ” จากขอบเขตของความเป็นข้อเท็จจริงอันไม่แน่นอนเกี่ยวกับมนุษย์สู่ระดับของคุณค่านิยมอันสมบูรณ์ที่สุด และกำหนดให้สิ่งที่ถือว่าเป็น “ความเป็นจริง” ดำรงอยู่แต่เฉพาะในโลกแห่งปัญญาเท่านั้น

จากนี้เองที่เพลโตสรุปว่า กฎหมายธรรมชาติเป็นความคิดหรือ “แบบ” อันไม่มีวันเปลี่ยนแปลงที่ใช้เป็นบรรทัดฐานต่อกฎหมายบ้านเมือง (Positive Law) โดยกฎหมายที่ตราขึ้นใด ๆ ต้องสอดคล้องกับ “แบบ” แห่งกฎหมายธรรมชาตินี้ มิฉะนั้นก็ไม่อาจเรียกว่าเป็นกฎหมายได้ และมีเพียงปรัชญาเมธีผู้มีญาณปัญญาอันบริสุทธิ์เท่านั้นที่สามารถเข้าถึง “แบบ” หรือเนื้อหาแห่งกฎหมายธรรมชาตินี้ได้⁽¹⁹⁾

อย่างไรก็ตาม มีข้อที่ควรกล่าวเสริมว่า แม้เพลโตจะเชื่อมั่นในการดำรงอยู่จริงของกฎหมายธรรมชาติ แต่เขาก็ตระหนักดีว่าเป็นเรื่องยากแก่ความเข้าใจทั่วไป ในแง่นี้ความเลื่อมใสศรัทธาของเขาจึงจะถูกพันกับความสำคัญของปัญญา หรือผู้เป็นปรัชญาเมธีอย่างสูงมากกว่า ในฐานะเป็นผู้ที่สามารถเปิดเผยสัจจะดังกล่าวได้ ดังจะเห็นจากข้อเสนอเรื่อง “ทฤษฎีราชาปรัชญา” (The Theory of Philosopher King) ในภายหลัง ซึ่งเป็นการเน้นความสำคัญอย่างสูงสุดต่อการเป็นปรัชญาเมธีของราชาหรือผู้บริหารรัฐ

ในโลกทรรศน์ของเพลโต เขามีความเชื่อมั่นอย่างลึกซึ้งว่า มนุษย์นั้นมีความไม่เท่าเทียมกันในธรรมชาติจากการบงการของพระเจ้า โดยเหตุนี้เขาจึงยอมรับความชอบธรรมเรื่องระบบแห่งชนชั้นในสังคม และเชื่อว่ามิบุคคลบางคนหรือบางชนชั้นที่ทรงภูมิปัญญาเท่านั้นที่สมควรให้เป็นผู้ปกครองผู้ใช้อำนาจ ส่วนชนชั้นอื่นระดับล่างลงไปก็ต้องดำเนินบทบาททางสังคมตามชนชั้นของตนอย่างเคร่งครัด ในกรณีที่มีข้อพิพาทเกิดขึ้นการตัดสินคดีก็ให้เป็นไปตามดุลยพินิจของบุคคลผู้ที่เป็นผู้พิพากษา โดยที่บุคคลดังกล่าว (ซึ่งเชื่อว่าเป็นบุคคลที่มีภูมิปัญญาหลักแหลม) มีอำนาจใช้ดุลยพินิจของตนได้อย่างกว้างขวาง ในแง่นี้เพลโตจึงไม่ชอบให้มีกฎหมายที่แน่ชัดและแข็งกระด้างใด ๆ ในตัวบทกฎหมาย โดยหลักการแล้วรัฐในอุดมคติของเพลโต จึงเป็นรัฐที่ปกครองด้วยบุคคลซึ่งเชื่อว่าฉลาดปราศรัยเปรี๊ยะที่สุด และเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม มิใช่รัฐที่ปกครองด้วยกฎหมายหรือด้วยหลักนิติธรรม เพลโตดูไม่ค่อยเลื่อมใสต่อกฎหมายหรือความสำคัญของมัน เนื่องจากเขาเห็นว่า กฎเกณฑ์ทางกฎหมายหรือหลักกฎหมายใด ๆ เป็นเรื่องที่เป็น

(19) Julius Stone, “Human Law and Human Justice”, Op.cit., P. 17 ; Michael Bertram Crown, “The Changing Profile of the Natural Law”, (Martinus Nijhoff, The Hague 1977), P. 17

นามธรรมเกินไป รวมทั้งเป็นหลักการที่หยابเกินไปเกินกว่าที่จะนำมาปรับใช้กับเรื่องละเอียดอ่อนซับซ้อนของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ในช่วงสุดท้ายของชีวิตเพลโต จากประสบการณ์ในเชิงลบซึ่งเขาได้ประจักษ์จากความพยายามที่จะสถาปนารัฐอุดมคติขึ้นมาที่เมือง Syracuse ใน Sicily ทำให้เขาต้องขอขบรับ (ในงานเขียนชิ้นสุดท้ายของเขาเรื่อง “The Laws”) เรื่อง “นิติรัฐ” (Legal State) หรือรัฐที่ปกครองภายใต้หลักกฎหมายเป็นใหญ่ว่าเป็นทางเลือกประการที่สองซึ่งจำเป็นต้องมีรองลงมาจากรัฐ อุดมคติที่มีไม่ใช่นิติรัฐ (Non-Law State) ทั้งนี้เพราะเขายอมรับว่าเป็นเรื่องยากที่จะค้นหาบุคคลที่ทรงภูมิปัญญาหรือฉลาดปราศรัยเป็นอย่างดี ไม่มีที่ติ มาปกครองรัฐอุดมคติของเขาได้⁽²⁰⁾

จากประสบการณ์ที่ค่อนข้างขมขื่นของ Plato ที่เมือง Syracuse ดังกล่าวทำให้ อริสโตเติล (Aristotle) เมธีกรีกผู้ยิ่งใหญ่อีกท่านหนึ่งซึ่งเป็นสานุศิษย์ของเพลโต เห็นถึงความบกพร่องในความคิดของอาจารย์เขาเองและไม่เห็นด้วยกับแบบจำลองของรัฐอุดมคติสองแบบในวรรณคดีของเพลโต (Law State Non-Law State) แต่เชื่อมั่นว่ามีแต่รัฐที่ปกครองภายใต้กฎหมายเท่านั้น ซึ่งเป็นรัฐอุดมคติ เราจะประจักษ์ชัดถึงความสำคัญ ยิ่งของกฎหมายในวรรณคดีของอริสโตเติล จากคำกล่าวยืนยันของเขาเองที่ว่า:

“มนุษย์เมื่อบรรลุซึ่งความสมบูรณ์เพียบพร้อมแล้ว เขาจะเป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐที่สุด แต่ทว่าเมื่อใดที่มนุษย์ถูกตัดห่างจากกฎหมายและความยุติธรรม เขาก็จะกลายเป็นสัตว์โลกที่เลวร้ายมากที่สุด”

สำหรับอริสโตเติลแล้ว เขาคิดว่า แม้เราจะสามารถหามนุษย์ที่ฉลาดปราศรัยหรือบริสุทธิ์ที่เพียบพร้อมดังพระเจ้าตามวรรณคดีของเพลโตก็ตามรัฐนั้นก็ยังคงต้องปกครองด้วยกฎหมายอยู่นั่นเอง และกฎหมายที่เหมาะสมในการปกครองสังคมก็คือกฎหมายธรรมชาติหรือความยุติธรรมโดยธรรมชาติ

อย่างไรก็ดี อริสโตเติลเห็นด้วยกับเพลโตในประเด็นการเข้าถึงกฎหมายธรรมชาติ โดยอาศัยญาณปัญญาอันบริสุทธิ์หรือเหตุผลที่เป็นอิสระแล้วจากกิเลสตัณหาทั้งปวง รวมทั้งเห็นพ้องโดยทั่วไปต่อวรรณคดีเกี่ยวกับ “ธรรมชาติ” ในแง่ที่ข้ามพ้นลักษณะผันแปรของสรรพสิ่งที่ประจักษ์โดยประสาทสัมผัส แต่ขณะเดียวกัน อริสโตเติลยังเชื่อด้วยว่า เหตุผลของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ค่าที่ธรรมชาติได้ให้ความสามารถใช้เหตุผลมากก็มนุษย์อันแตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่น อีกทั้งความคิดเรื่อง “ธรรมชาติ” ของอริสโตเติลยังเชื่อมต่อกับเรื่อง “จุดหมายปลายทาง” (End) กล่าวคือเขาเห็นว่า ธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนถูกกำหนดโดยจุดหมาย

(20) Edgar Bodenheimer, “Jurisprudence”, Op.cit., PP. 6-9

ปลายทางที่เป็นตัวชักนำสิ่ง ๆ นั้น โดยนัยนี้อริสโตเติลจึงกล่าวว่า “ในสภาพที่ของแต่ละสิ่งได้พัฒนาตัวมันเองจนสมบูรณ์เต็มที นั้นแหละจึงจะเรียกได้ว่าเป็น “ธรรมชาติ” ของมัน ไม่ว่าเรากำลังพูดถึงเรื่องคน, ม้า หรือครอบครัว”⁽²¹⁾ ธรรมชาติในความหมายเช่นนี้จึงย่อมหมายถึงสภาพอันพัฒนาถึงจุดสมบูรณ์แห่งศักยภาพของสิ่งนั้น ๆ

แม้ว่าอริสโตเติลจะมองกฎหมายธรรมชาติในแง่เป็นกฎหมายอุดมคติที่มีการพัฒนาสภาพความเป็นกฎหมายจนถึงจุดสมบูรณ์แล้วก็ตาม น่าสังเกตว่าเขากลับไม่ได้พูดถึงเรื่องสภาพความเด็ดขาดสูงสุดที่จะมีได้ของกฎหมายธรรมชาติตามทรรศนะของเขาเลย กล่าวคือเขาไม่ได้ให้คำตอบว่าในกรณีที่มีความขัดแย้งกันระหว่างหลักกฎหมายธรรมชาติหรือหลักความยุติธรรมธรรมชาติ กับกฎหมายส่วนบัญญัติหรือกฎเกณฑ์ที่รัฐตราออกมาใช้บังคับในการปกครอง ผลทางกฎหมายจะเป็นอย่างไรจะถือว่าเป็นโมฆะหรือไม่ ประเด็นนี้ เขาไม่ได้กล่าวถึง แม้ว่าเขาจะยอมรับอย่างชัดเจนถึงความเป็นไปได้ของเรื่อง “กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม” ของรัฐ

สำนักสโตอิกกับกฎหมายธรรมชาติ

จากความคิดของอริสโตเติลซึ่งเชื่อในเรื่อง เหตุผลของมนุษย์ ว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือเป็นตั้งเครื่องมือนำที่สามารถนำไปสืบค้นแก่นแท้อันเป็นสากลตามธรรมชาติดังที่ได้กล่าวมา ความคิดดังกล่าวก็ได้รับการสืบเนื่องเป็นรากฐานความคิดต่อมาโดยปรัชญาสำนักสโตอิก (Stoic School) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในราวศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล โดยมีเซโน (Zeno : 350 - 260 B.C.) เป็นผู้ก่อตั้งสำนักคิดนี้ และเป็นปรัชญาความคิดที่มีผลต่อเนื่องจนถึงยุคปฏิวัติของชนชั้นเจ้าสมบัติ (Bourgeoise) ในฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789

สำหรับการเรียกชื่อสำนักคิดนี้ว่า Stoic ดูเหมือนมีคำอธิบายอยู่หลากหลายพอสมควร บ้างอธิบายว่าที่เรียกว่าสำนักสโตอิกก็เพราะการสอนปรัชญากฎหมายธรรมชาติของสำนักนี้สอนที่หน้ามุข (The Stoa) (รองพล เจริญพันธ์) บางท่านกล่าวว่า ที่มาของชื่อสโตอิกเกิดจากเซโนตั้งสำนักปรัชญาขึ้นที่เมืองสโตอา โพลีซีลี (W.T. Stage : “A Critical History of Greek”) หรือบ้างก็กล่าวว่า ชื่อสโตอิกมาจากชื่อ Stoa Poikili ซึ่งเป็นศาลาหลังหนึ่งในเอเธนส์ที่เริ่มมีการประกาศปรัชญาขึ้น (Antony Frew, “A Dictionary of Philosophy”) ความเห็นต่าง ๆ ดังกล่าวดูจะไม่ลงรอยกันนัก อย่างไรก็ตามสิ่งนี้ก็คงไม่สำคัญเท่าสิ่งที่เป็นคำอธิบายหรือแนวคิดของสำนักคิดนี้

(21) Julius Stone, “Human Law and Human Justice”, Op.cit., P. 17 : Michael Bertram Crown, “The Changing Profile of the Natural Law”, Op.cit., P. 19

ผู้ช้ขอทบทวนเพิ่มเติมใน Alan Gewirth, “The Ontological Basis of Natural Law : A critique and an Alternative”, (The American Journal of Jurisprudence, vol. 29, 1984), PP 104 - 8

สำนักสโตอิกมีแนวความคิดพื้นฐานว่าในจักรวาลซึ่งโลกมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งนั้น ประกอบด้วยแก่นสาร (Substance) อันสำคัญอย่างหนึ่งคือ “เหตุผล” (Reason) เหตุผลหรือความเป็นเหตุผลนี้จะเป็นเสมือนกฎเกณฑ์ธรรมชาติที่มีลักษณะแน่นอน, ทวีไปหรือเป็นระเบียบสม่ำเสมอ ซึ่งคอยควบคุมความเป็นไปของจักรวาลมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติของจักรวาล และเป็นสัตว์โลกที่รู้จักคิดใช้เหตุผล จึงย่อมถูกกำหนดควบคุมโดย “เหตุผล” อันเป็นสากลดังกล่าวด้วย เหตุผลในฐานะเป็นพลังทางจักรวาลจึงเข้าไปครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งเป็นพื้นฐานของกฎหมายและความยุติธรรมด้วย ดังนั้นกฎเกณฑ์ธรรมชาติ หรือกฎหมายธรรมชาติจึงย่อมถือเป็นสิ่งเดียวกับกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล โดยเหตุนี้มนุษย์จึงย่อมเข้าถึงกฎหมายธรรมชาติได้ด้วยการใช้เหตุผลของเขาเองและเหตุผลนี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ⁽²²⁾

สโตอิกวางหลักในจริยธรรมว่า การที่มนุษย์จะดำรงชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริงต้องประพฤติตัวให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของจักรวาลดังกล่าว แม้ว่ากฎเกณฑ์นั้น ๆ จะก่อให้เกิดความไม่สะดวกสบายแก่มนุษย์ก็ตาม ในทรรศนะของสโตอิก มนุษย์มิได้เกิดมาเพื่อแสวงหาความสุขหรือความสะดวกสบาย แต่มนุษย์จำต้องยอมทนทุกข์ทรมานกับการปฏิบัติตามสิ่งที่ถูกต้อง การดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ, เหตุผลหรือคุณความดี และที่สำคัญมนุษย์ควรจะมีชีวิตอยู่อย่างเป็นอิสระจากอารมณ์ความรู้สึกหรือัดฉันทต่าง ๆ เขาควรทำตัวให้เป็นผู้อยู่เหนือโลกและโลกวิสัยพร้อม ๆ กับพยายามต่อสู้เพื่อบรรลุถึงความสงบสันติ หรือความกลมกลืนอย่างรอบด้านภายในใจ

นอกจากสโตอิกจะเป็นพวกธรรมชาตินิยม (Naturalistic) ที่เชื่อในเรื่องการดำรงชีวิตซึ่งสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติแล้ว ความเชื่อที่ว่าโลกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งจักรวาล(เหตุผล) อันเดียวกันทำให้สโตอิกเชื่อว่ามนุษย์ล้วนมีเหตุผล โดยธรรมชาติเสมอกันโดยไม่จำกัดสัญชาติหรือเผ่าพันธุ์ ความเชื่อเช่นนี้เองที่ทำให้สโตอิก ปฏิเสธเรื่องความแตกต่างระหว่างแว่นแคว้นของกรีกกับแว่นแคว้นของพวกชนป่าเถื่อนไร้อารยธรรม คำสอนเช่นนี้จึงเป็นความเชื่อในเรื่องสากลนิยม (Cosmopolitan Philosophy) ไม่ให้ยึดติดในเชื้อชาติ, เผ่าพันธุ์ หรือศาสนา สอนให้คนมีจิตใจกว้างขวางและยอมรับเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์ทุกคน รวมทั้งเรื่องความเป็นสากลของกฎหมายธรรมชาติ ในแง่นี้เองที่เราจะพบว่าอุดมคติสูงสุดของพวกสโตอิกอยู่ที่เรื่องรัฐแห่งโลก (World-State) หรือโลกนิยม โดยที่มนุษย์ทุกคนจะอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืนภายใต้การนำของเหตุผลจากธรรมชาติ

(22) Edgar Bodenheiner, "Jurisprudence", Op.cit., P. 13

แม้ว่าปรัชญาเมธีกรีกจะเป็นต้นคิดปรัชญากฎหมายธรรมชาติ หรือเป็นผู้ก่อตั้งสำนักสโตอิกดังกล่าว แต่ทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติดังกล่าวกลับมิได้ถูกนำไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติในนครรัฐกรีกอย่างจริงจัง ผู้ได้รับผลประโยชน์ในการคิดค้นนี้กลับเป็นอาณาจักรโรมัน ซึ่งมีการนำเอาหลักปรัชญากฎหมายธรรมชาติของกรีกมาใช้เป็นแนวทางสำหรับการปรับปรุงระบบกฎหมายของตนให้มีความเหมาะสมกับอาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาล (เข้าใจลึกความเป็น “รัฐแห่งโลก” ตามแนวคิดของพวกสโตอิก) ซึ่งตนพิชิตมา

การเข้ามามีอิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติแบบสโตอิกในหลักนิติศาสตร์ของโรมันเกิดจากสภาพความจำเป็นที่ต้องนำเอาหลักกฎหมายธรรมชาติมาพัฒนากฎหมายโรมัน อันเนื่องจากปัญหาของโรมันเองในเรื่องการสร้างความปลอดภัยและการประสานไมตรีระหว่างชนชาติทั้งหลายในมหาอาณาจักรโรมันซึ่งเกิดขึ้นจากชัยชนะในการทำสงคราม โรมันประสบปัญหาในการใช้กฎหมายทั้งที่เกี่ยวกับธุรกิจการค้าและการยุติข้อพิพาทขัดแย้งระหว่างคนโรมันกับคนในชนชาติอื่นซึ่งอยู่ใต้อาณาจักรโรมัน เพราะในทฤษฎีของกฎหมายโรมันมีข้อห้ามมิให้นำเอากฎหมายสำหรับชาวโรมันโดยเฉพาะที่เรียกว่า Jus Civile (Civil Law) มาใช้ในกรณีเช่นนั้น ความจำเป็นทางสังคมและการปกครองดังกล่าวทำให้โรมันต้องพึ่งพาหลักกฎหมายธรรมชาติ (Jus Naturale) ของกรีก/สโตอิก นำมาพัฒนาเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับกับพวกชนต่างด้าว : Jus Gentium (Universal Law) อันเป็นกฎหมายที่สอดคล้องกับเหตุผลตามธรรมชาติ อิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติใน Jus Gentium ทำให้โรมันพัฒนาระบบกฎหมายของตนให้ก้าวหน้าขึ้น สร้างความเป็นธรรมให้แก่ชนต่างด้าว ทำให้เกิดมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนของรัฐต่างๆ⁽²³⁾ ดังหลักสากลนิยมและหลักความเสมอภาคในปรัชญาของสโตอิกเข้ามามีส่วนแก้ปัญหारेื่องการประนีประนอมและการประสานไมตรีในหมู่ชนต่างด้าว กำเนิดของ Jus Gentium ยังถือเสมือนเป็นจุดเริ่มต้นของกฎหมายระหว่างประเทศ⁽²⁴⁾ แม้ประมวลกฎหมายโรมันของจักรพรรดิจัสติเนียน (Corpus Juris Civilis) อันยิ่งใหญ่ก็สืบอิทธิพลมาจากปรัชญากฎหมายธรรมชาติของสโตอิก มองในเชิงรายละเอียดแล้วอิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติดังกล่าวยังทำให้เกิดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายว่าด้วยบุคคล ทรัพย์สิน และหนี้ อย่างขนานใหญ่ การให้ทาสมีโอกาสเป็นไทได้ก็ดี

(23) รองพล เจริญพันธุ์, “นิติปรัชญา”, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง) หน้า 43, George Wright, “Stoic Midwives at the Birth of Jurisprudence”, (The American Journal of Jurisprudence, Vol. 28, 1983), PP.169-188

(24) ชาดิปริดี ลัตวฤติ, “ปริมาตรฉบับพื้นฐานแห่งนิติปรัชญา ตอนที่ 1” (วารสารนิติศาสตร์, เล่ม 2 ตอน 4, มีนาคม 2514), หน้า 159

มีข้อสังเกตว่า ถึงแม้กฎหมายธรรมชาติจะได้รับการยอมรับความสำคัญอย่างมาก นักนิติศาสตร์โรมันก็ยังถือว่าถ้าหากมีการขัดแย้งระหว่างกฎหมายธรรมชาติและกฎหมายของโรมันเอง ผู้พิพากษาก็ต้องใช้กฎหมายโรมันบังคับ

ZENO of Citium (c. 333 - 262 B.C.), bust found at Herculaneum. (National Muscum, Naples)

การกำหนดว่าทะเลหรือห้วงอากาศจะมีการยึดถือครอบครองเป็นทรัพย์สินของเอกชนคนใดไม่ได้ก็ดี การให้เด็กมีสิทธิสืบทอดมรดกก็ดี การเปลี่ยนแปลงหลักความสัมพันธ์ในครอบครัวก็ดี รวมทั้งการวางหลักกฎหมายว่าด้วยลาภมิควรได้ ล้วนแต่มีรากฐานมาจากหลักกฎหมายธรรมชาติทั้งสิ้น⁽²⁵⁾ โดยการใช้ Jus Gentium เป็นสื่อกลางผนวกกับอัจฉริยภาพของนักนิติศาสตร์โรมันผู้ยิ่งใหญ่บางท่าน อาทิเช่นซีเซโร (Cicero)⁽²⁶⁾ ผู้มีส่วนร่วมอย่างมากในการพัฒนาหลักนิติศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ของโรมันบนรากฐานของปรัชญาสำนักสโตอิก

อย่างไรก็ตาม จากข้อเท็จจริงที่มีระบบผสมผสาน กฎหมายของชาวโรมัน (Jus Civile) เข้ากับกฎหมายของคนต่างด้าว (Jus Gentium) ซึ่งมีกฎหมายธรรมชาติเข้าไปมีบทบาทเช่นนี้ ทำให้มีผู้ตั้งเป็นข้อวิจารณ์ถึงความขัดแย้งภายในตัวเองโดยในขณะหนึ่งปรัชญากฎหมายธรรมชาติอ้างความเป็นสากลหรือใช้ได้สมบูรณ์ในทุกสถานที่ แต่หลักการอันปรากฏของกฎหมายธรรมชาติ (Jus Gentium) กลับไม่อาจนำมาใช้กับชาวโรมันตรงนี้เลยกลายเป็นตัวอย่างให้วิจารณ์ถึง “ความไร้เหตุผลของฝ่ายธรรมชาตินิยม หรือความสับสนไม่ลงรอยของ “สิ่งที่เป็นอยู่จริง” (I S) และ “สิ่งที่ควรจะเป็น” (Ought)⁽²⁷⁾

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติในยุคมืด (5 AD - 12 AD) และยุคกลาง (12 AD - 16 AD)

นับแต่จักรวรรดิโรมันอันยิ่งใหญ่ได้ล่มสลายลงใน ค.ศ. ที่ 5 ยุโรปก็ได้เข้าสู่ยุคมืดและยุคกลางอันยาวนานเกือบ 900 ปี ซึ่งมีลักษณะพื้นฐานในทางสังคมแบบศักดินา ภายใต้การครอบงำของศาสนจักรโรมันคาทอลิกที่มีสังฆราชแห่งกรุงโรมเป็นประมุข

ในช่วงยุคมืดของยุโรป สังฆราชสำคัญ ๆ แห่งกรุงโรม อาทิเช่น แอมโบรส (Ambrose), ออกุสติน (Augustine), และเกรกอรี (Gregory) ได้ทำการพัฒนาเปลี่ยนแปลงปรัชญากฎหมาย

(25) พันธ์ ทศณิยานนท์, “ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ”, อ้างแล้ว, หน้า 42 - 3

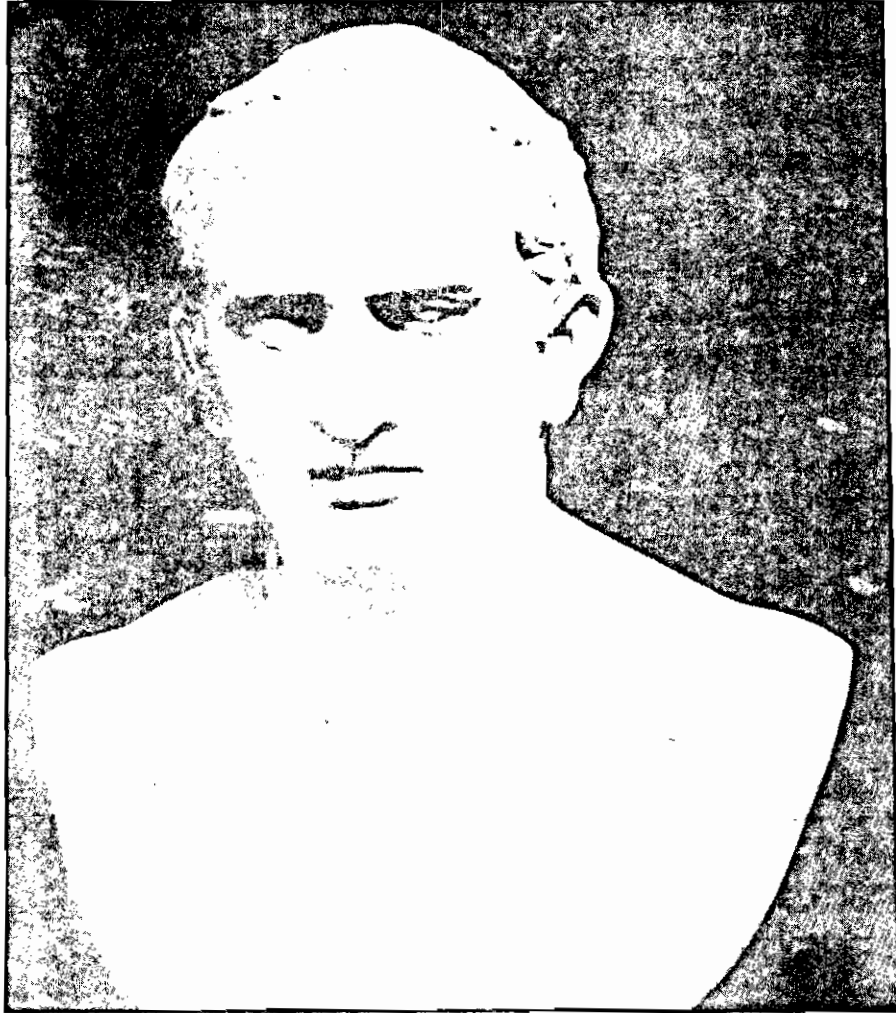
(26) ซีเซโร สวีตเตโร (106 - 43 BC) เป็นนักกฎหมายการเมืองและรัฐบุรุษคนสำคัญของโรม เมื่อเขารวยเขาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากปรัชญาเมธีในศาสนา สโตอิก ซึ่งเป็นผู้ให้การศึกษากับในแองเจส ซีเซโร ประกอบคนที่เป็นสโตอิก ดังเห็นได้จากข้อเขียนของเขา ซึ่งมีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า :

“กฎหมายอันแท้จริงคือ เหตุผลอันชอบธรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยมีผลใช้บังคับได้อย่างเป็นสากล, ไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นนิรันดร์ เป็นกฎหมายที่เรารู้จัก ให้มีการปฏิบัติหน้าที่โดยค้ำและ เหนือสิ่งอื่นใดให้เกียรติแก่ความดีโดยข้อห้าม...มันเป็นความผิดบาปต่อธรรมชาติแก่ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายนี้” บอส โบบาคันเยอมีในวารสาร ลีกลัมสวอนโดสวหนึ่งอีกทั้งบันทึกไว้ไม่ได้ที่จะยกเลิกกฎหมายนี้โดยสิ้นเชิง

งานเขียนที่สำคัญของซีเซโรมีอยู่สองเล่มคือเรื่อง “สาธารณรัฐ” (Republic) และ “กฎหมาย” ซึ่งใช้ที่หนังสือและวิธีเขียนในรูปแบบสหพันธ์แบบกรีกแต่เนื้อหามุ่งเน้นในบรรทัดฐานแห่งศีลธรรมของ สโตอิก เรื่องความเสมอภาค และภราดรภาพ

ในท้ายที่สุด แม้ซีเซโรจะประสบความสำเร็จในชีวิตราชการที่สูง แต่ในซีเซโรมีความขัดแย้งทางความคิดกับฝ่ายต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเผด็จการและสังคมนิยม หลังจากที่ถูกจูเลียส ซีซาร์ (Julius Caesar) ถูกกล่าวหาว่าได้หนึ่งปี ซีเซโรก็ถูกพรรคพวกของ มาร์ค แอนโทนี (Mark Antony) ลอบสังหาร ถึงแก่กรรมที่นั่น

(27) Lord Lloyd of Hampstead, “Introduction to Jurisprudence”, Op.cit . P. 83

CICERO, Marcus Tullius (106 - 43 B.C.), bust in the Vatican Museum, thought to be a copy made at the end of the first century A.D. of a bronze bust made in the time of Cicero.

ธรรมชาติ ให้สอดคล้องกับหลักคำสอนในคริสต์ศาสนา โดยนำเอาแนวคิดของฝ่ายสโตอิกมาผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาคริสต์ ในเรื่องบาปโดยกำเนิด (Original Sin) ของมนุษยชาติ และนำคติความเชื่อของฝ่ายคริสต์มาแทนที่ “เหตุผล” ในฐานะเป็นกฎหมายสูงสุดของจักรวาล

ตามคติความเชื่อของศาสนาคริสต์ สถาปัตยกรรมสังคมของมนุษย์กำเนิดจากบาปของมนุษย์ที่ไม่เชื่อฟังหลักธรรมคำสั่งของพระเจ้า (ดังตำนานเรื่องอาดัมกับอีฟที่เอบไปกินผลแอปเปิ้ลแห่งความชั่วร้าย) ในสายตาของคริสต์ศาสนา มนุษย์จึงมีบาปมาแต่ดั้งเดิมโดยมักจะไม่กระทำความดีโดยสมัครใจ แต่จะต้องมีการบังคับ โดยรัฐจะเป็นองค์กรที่จะทำหน้าที่ปกป้องสันติภาพและบังคับให้บุคคลทำความดี ภายใต้การแนะนำควบคุมอีกชั้นหนึ่งจากศาสนจักร เนื่องจากถือว่าศาสนจักรเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ไต่ถามบาปให้แก่มนุษย์ จึงมีภาระหน้าที่ที่จะต้องควบคุมให้กฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้นหรือแม้กฎหมายธรรมชาติสอดคล้อง หรือใกล้เคียงกับหลักธรรมคำสั่งของพระเจ้าให้มากที่สุด โดยเหตุนี้ฝ่ายศาสนจักรจึงต้องมีอำนาจสูงกว่ารัฐ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งชั่วร้ายโดยธรรมชาติ แต่จำเป็นต้องมีอยู่เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว ในลักษณะนี้ เซนต์ ออกุสติน (St. Augustine) เป็นผู้เสนอความคิดเห็นว่ากฎหมายที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายศาสนาเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับไม่ได้ และดังนั้นจึงบังคับให้รัฐอยู่ใต้อิทธิพลของศาสนา ตั้งแต่นั้นกฎหมายในยุโรปก็มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกฎหมายของศาสนา ซึ่งก็ยังผลประโยชน์ให้กับประชาชนเช่นกัน เนื่องจากกฎหมายของศาสนาบังคับไม่ให้ผู้มีอำนาจกดขี่ข่มเหงประชาชน⁽²⁸⁾

อย่างไรก็ตาม ขอให้เข้าใจว่าในกระบวนการปรับแก้ปรัชญากฎหมายธรรมชาติให้เป็นแบบคริสเตียน (Christianization of Natural Law) โดยอ้างความเป็นส่วนหนึ่งในกฎหมายของพระเจ้านั้นได้ ดำเนินไปท่ามกลางความขัดแย้งในอำนาจระหว่างฝ่ายศาสนจักร และฝ่ายอาณาจักร ซึ่งต่างพยายามอ้างอำนาจในการตราหรือตีความกฎหมายต่าง ๆ และจุดขัดแย้งเช่นนี้นับว่าเป็นมูลเหตุจูงใจอันสำคัญยิ่งให้มีการพัฒนาปรัชญากฎหมายธรรมชาติต่อไป ดังปรากฏต่อมาในปรัชญาแบบอัสมาจารย์ (Scholastic) ของเซนต์ โทมัส อไควนัส (St. Thomas Aquinas) เซนต์ โทมัส อไควนัส (1226 - 1274) เป็นนักบวชและนักปรัชญาชาวอิตาลีผู้สืบทอดงานนิพนธ์ชิ้นสำคัญเรื่อง “Summa Theologica” ซึ่งเป็นการเชื่อมวิธีคิดแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) และเจตนิยม (Voluntarism) เข้าด้วยกันโดยนำเอาปรัชญาของอริสโตเติลมาสังเคราะห์กับปรัชญาทางคริสต์ศาสนาในขณะที่อริสโตเติลยืนยันว่า มนุษย์สามารถค้นพบกฎหมายธรรมชาติได้โดยอาศัย “เหตุผล” ในตัวมนุษย์เอง อไควนัสก็ได้พยายามเชื่อมโยงเรื่อง “เหตุผล” ดังกล่าวเข้ากับ “เจตจำนง” (will) ของพระเจ้า โดยถือว่า เหตุผลที่สมบูรณ์นั้นถูกต้องมากกว่าซึ่งใช้เป็นเครื่องมือ

(28) ซาติปรีดี ฉัตรสุติ, “ปริวรรตของฉบับพื้นฐานแห่งนิติปรัชญา ตอนที่ 1”, อ้างแล้ว, หน้า 161

ในการค้นหากฎหมายธรรมชาตินั้นปรากฏอยู่ใน “เหตุผลของพระเจ้า” (Divine Reason) หรือ “เจตจำนงของพระเจ้า” ซึ่งถือว่ามีความบริสุทธิ์ถูกต้องมากกว่า “เหตุผล” ของมนุษย์ซึ่งอาจมีความผิดพลาดได้และจากจุดนี้เองที่ทำให้เขาสรุปว่า “หลักธรรมหรือโอองการหรือเจตจำนงของพระเจ้าคือที่มาของกฎหมายธรรมชาติ” (Christian Natural Law)⁽²⁹⁾

น่าสนใจต่อว่า จากการเชื่อมต่อกับ “เหตุผล” เข้ากับ “เจตจำนง” ของพระเจ้าอโควนัสได้แบ่งแยกกฎหมายออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. กฎหมายนิรันดร์ (Lex aeterna/Eternal Law)
2. กฎหมายธรรมชาติ (Lex naturalis/Natural Law)
3. กฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ (Lex divina/Divine Law)
4. กฎหมายของมนุษย์ (Lex humana/Human Law)

กฎหมายนิรันดร์ จัดว่าเป็นกฎหมายสูงสุด ซึ่งเป็นเหตุผลหรือปัญญาอันศักดิ์สิทธิ์ที่คอยบงการความเคลื่อนไหวหรือการกระทำทั้งปวงในจักรวาล และมีเพียงพระเจ้าเท่านั้นที่ล่วงรู้ถึงกฎหมายนี้ มนุษย์ทั่วไปไม่อาจหยั่งรู้ได้โดยตลอด

กฎหมายธรรมชาติ ในทรรศนะของอโควนัส ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายนิรันดร์ที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้โดยอาศัย “เหตุผล” อันเป็นคุณสมบัติธรรมชาติที่พระเจ้าประทานให้ถึงแม้ว่ากฎหมายธรรมชาติจะเป็นเสมือนภาพสะท้อนอันไม่สมบูรณ์ ซึ่งเหตุผลอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า แต่ก็ถือเป็นหลักชี้้นำการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยมีหลักธรรม (Precept) อันแน่นอนต่าง ๆ ในจำนวนนี้ หลักธรรมอันเป็นมูลฐานที่สุดก็คือ “การทำความดี และละเว้นความชั่ว” (Good is to be done and evil to be avoided) ปัญหาว่า เราจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว อโควนัสให้คำตอบว่า “เสียงแห่งเหตุผล” (Voice of reason) ภายในตัวเรานั้นแหละที่จะทำให้เราทราบเองได้ นอกจากนี้ อโควนัสยังจัดให้บัญญัติ 10 ประการของพระเจ้า และที่สำคัญคือความอ่อนแอโดยธรรมชาติของมนุษย์ในหลาย ๆ เรื่อง เป็นความดีซึ่งประกอบเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายธรรมชาติ กล่าวคือ เรื่องสัญชาติญาณ โดยธรรมชาติของมนุษย์ในการปกป้องรักษาชีวิตของตัวเอง, แรงดึงดูดใจของเพศตรงข้าม และความปรารถนาที่จะเลี้ยงดูและอบรมให้การศึกษาคือเด็ก, ความปรารถนาโดยธรรมชาติที่จะเข้าถึงสัจจะเกี่ยวกับพระเจ้า และความปรารถนา

(29) รองพล เจริญพันธ์, “นิติปรัชญา”, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 52 ; พนัส ทัศนยานนท์, “ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ”, อ้างแล้ว, ฉบับที่ 28, หน้า 51

Aquinas, Thomas (c. 1225-74), painting of "Thomas Triumphant" by Francesco Traini (fl. 1346).
(Church of St Catherine, Pisa)

ของมนุษย์ที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคมซึ่งทำให้มนุษย์รู้จักหลีกเลี่ยงเองโดยธรรมชาติต่อการทำร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง⁽³⁰⁾

สำหรับกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ หมายถึงกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้นใช้ในสังคมซึ่ง คัมภีร์ไบเบิล (Bible)

ส่วนสุดท้ายคือกฎหมายของมนุษย์ หมายถึงกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้นใช้ในสังคมซึ่ง อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายที่สูงกว่าก่อนหน้า โดยอโควนัสให้นิยามว่าเป็น “ระเบียบแห่งเหตุผล ที่ผู้ปกป้องดูแลชุมชนได้บัญญัติและประกาศใช้เพื่อประโยชน์ร่วมกัน” ในแง่ที่เราคงได้เห็นว่าอโควนัส เน้นสาระเรื่อง “เหตุผล” และ “ประโยชน์ร่วมกัน” ในนิยามกฎหมายของบ้านเมืองทั่วไป โดย นัยนี้หากกฎหมายของมนุษย์เรื่องใดมีเนื้อหาที่ไม่เป็นธรรมและขัดต่อกฎหมายธรรมชาติ ย่อม ไม่ถือว่าเป็นกฎหมายแต่เป็นความวิปริตของกฎหมายซึ่งอยู่ห่างไกลจากลักษณะของกฎหมายที่มี จุดมุ่งหมายให้พลเมืองเป็นคนที่ในทรรศนะของอโควนัสกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมอาจเกิดขึ้นได้ หลาย ๆ กรณีนับแต่กฎหมายนั้นมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ส่วนรวมแต่หากเป็นการตอบสนอง ต่ออัตตาหรือกิเลสของผู้ออกกฎหมาย, กฎหมายบัญญัติขึ้นเกินกว่าอำนาจของผู้ออก หรือเป็น กฎหมายที่กำหนดภาระแก่คนอย่างไม่เสมอภาค⁽³¹⁾

กฎหมายที่ไม่เป็นธรรมในสองกรณีแรก อโควนัสถือว่าเป็นโมฆะโดยเด็ดขาดและประชาชน ไม่จำเป็นต้องเคารพเชื่อฟังแต่ในกรณีที่สามนั้นหากยึดเอาคุณธรรมเรื่องความรอบคอบเป็นหลัก แล้ว ประชาชนอาจจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมเช่นนี้ เพื่อความจำเป็นในการหลีกเลี่ยง ความสับสนวุ่นวายในสังคม

อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า อโควนัสไม่สนับสนุนเรื่องสิทธิในการต่อต้านอำนาจรัฐ กรณีบัญญัติกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมขึ้นดังที่เน้นเรื่องความเป็นระเบียบของสังคม เว้นแต่กฎหมาย

(30) Edgar Bodenheimer, “Jurisprudence”, Op.cit., PP. 24 - 5; Julius Stone, “Human Law and Human Justice”, Op.cit., P. 54 เนื้อหาสาระ (Contents) ของกฎหมายธรรมชาติดังกล่าวอาจสรุปได้เป็นหลักใหญ่ ๆ สองประการ ประการแรกเน้นที่การทำสิ่งใด ๆ เพื่อคุณประโยชน์แก่มนุษยชาติหรืออย่างน้อยก็ให้สอดคล้องกับคุณประโยชน์ดังกล่าว ส่วน ประการที่สองคือการบัญญัติให้ธรรมชาติของมนุษย์หรือความต้องการอันจำเป็นและการดิ้นรนต่อสู้ของมนุษย์ เป็นตัวกำหนด คุณประโยชน์ หรือความดีอันถูกต้อง อย่างไรก็ตาม แม้อโควนัส จะถือว่าการไม่ทำร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเป็นหลักกฎหมาย ธรรมชาติอย่างหนึ่ง เขากลับสนับสนุนเรื่องความเป็นทาสของมนุษย์บางกลุ่มโดยอ้างว่า การยอมรับต่อการมีทาสเป็นเรื่องของ กฎหมายที่ใช้บังคับต่อกันต่างต่าง (Jus Gentium) มิใช่เป็นเรื่องกฎหมายธรรมชาติ (Jus Naturale) แต่อย่างไร ทั้ง ๆ ที่กฎหมาย อย่างแรกก็บัญญัติขึ้นผ่านหลักกฎหมายธรรมชาติเช่นกัน, ดู Alan Gewirth, “The Ontological Basis of Natural Law : A Critique and an Alternative”, Op.cit., PP. 97, P. 115

(31) พนัส ทศนิยานนท์, “ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ”, อ่างแล้ว, ฉบับที่ 28, หน้า 52-3

นั้น จะเป็นการละเมิดอำนาจของฝ่ายศาสนจักร หรือขัดแย้งต่อกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเขากลับมองเห็นเป็นหน้าที่ในการต่อต้านที่เดียว ขณะที่ถือว่าศาสนจักรเท่านั้นที่ผู้มีอำนาจในการตีความกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์นี้ ประเด็นข้อนี้ถือว่าส่อว่าวัตถุประสงค์อันแรงกล้า ในการยืนยันว่าอำนาจของฝ่ายศาสนจักรเท่านั้นที่สมควร ถือว่าเป็นอำนาจอธิปไตยอันแท้จริง ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นว่าทฤษฎีของอไควนัสกำเนิดขึ้นบนความขัดแย้งของข้าอำนาจต่างขั้วกันสองขั้ว การประเมินความชอบธรรมหรือความสมเหตุสมผลของทฤษฎีกฎหมายอไควนัสจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่ต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงเรื่องการช่วงชิงอำนาจดังกล่าว นอกจากนี้แม้จะมีการป่าวประกาศเรื่องความเป็นโมฆะของกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมดังกล่าว ในทางปฏิบัติก็ดูเหมือนจะมีความสำคัญเพียงน้อยนิด ดังประจักษ์พยานเรื่องการให้กู้ยืมเงินโดยเรียกดอกเบี้ยอย่างขูดรีด (Usury) ซึ่งสวนทางกับหลักกฎหมายธรรมชาติ แต่กระนั้นก็ไม่ปรากฏว่าองค์สันตปาปา ซึ่งเป็นประมุขของฝ่ายศาสนจักร จะมีท่าทีคัดค้านแต่อย่างใด ถึงแม้บางครั้งศาลยุติธรรมในอังกฤษ จะเคยประกาศว่าพระราชบัญญัติซึ่งขัดต่อกฎหมายธรรมชาติหรือเหตุผลให้ถือเป็นโมฆะ แต่ก็มีคำยืนยันว่าลัทธิความคิดเรื่องความเป็นโมฆะดังกล่าวไม่เคยมีผลในเชิงปฏิบัติเลยในประเทศอังกฤษ⁽³²⁾ รายละเอียดเล็กน้อยเหล่านี้จึงมีค่าพอสมควรต่อการใส่ใจ หากต้องการก้าวล่วงเขตแดนแห่งทฤษฎีสู่โลกแห่งความเป็นจริงมากขึ้น

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติในยุคฟื้นฟู (14 AD - 16 AD) และยุคปฏิรูป (16 AD)

แนวความคิดกฎหมายธรรมชาติแบบคริสเตียน ซึ่งอ้างว่า เจตจำนงหรือเหตุผลของพระเจ้า เป็นแหล่งที่มาของกฎหมายธรรมชาติ ดำรงอยู่เป็นเวลาหลายร้อยปีจนถึงยุคปฏิรูปอารยธรรมของตะวันตกหรือยุคที่ฝ่ายอาณาจักรสามารถตั้งตัวเป็นปีกแผ่นสลัดแยกตัวเป็นอิสระจากศาสนจักร ภายใต้บริบทสังคมในยุคสมัยนี้น่าสนใจว่าปรากฏความขัดแย้งต่อสู้ในด้านต่าง ๆ อย่างมาก นับแต่การขึ้นมามีบทบาททางสังคมของศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ (Protestantism) ซึ่งวิพากษ์โจมตีฝ่ายคาทอลิก โดยหันมาเชิดชูปัจเจกภาพและคุณค่าอันเท่าเทียมกันของบุคคลหรือการขัดขึ้นและมุ่งเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่ฝ่ายศักดินาครองความเป็นใหญ่อันนำไปสู่การสร้างกระแสปฏิวัติขึ้นในดินแดนต่าง ๆ ของตะวันตก บนสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่นนี้เองที่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติได้สลัดตัวออกจากการครอบงำของศาสนจักร โรมันคาทอลิก และหันไปอิงกับแนวความคิดแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) ซึ่งถือว่าเหตุผลอันเกิดจากสติปัญญาของมนุษย์เท่านั้นที่เป็นป่อเกิดของหลักกฎหมายธรรมชาติ

(32) Lord Lloyd of Hampstead, "Introduction to Jurisprudence", Op.cit., P. 84

Grotius, Hugo (1583 - 1645), engraving.

ในยุคนี้เองที่ ฮูโก โกรเซียม (Hugo Grotius) (1583 - 1645) นักกฎหมายชาวเนเธอร์แลนด์ ได้นำเอาหลักกฎหมายธรรมชาติบางเรื่อง (เช่น หลักในการเคารพสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น, หลักการมีหน้าที่ชดใช้ค่าเสียหายอันเกิดจากความผิดของตนหรือหลักเสรีภาพในทะเลหลวง) มาใช้สร้างเป็นรากฐานของกฎหมายระหว่างประเทศ ความคุ้มครองกิจการและกติกในการทำสงครามต่าง ๆ ระหว่างรัฐชาติที่เกิดขึ้นใหม่ต่าง ๆ จนทำให้ โกรเซียม ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของกฎหมายระหว่างประเทศ แนวความคิดของ โกรเซียม ในปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ก็เน้นเรื่องเหตุผลและสติปัญญาของมนุษย์ ในฐานะเป็นที่มาของกฎหมายธรรมชาติ โดยถือว่าเหตุผลและสติปัญญานี้ปรากฏอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์เอง ด้วยเหตุนี้ โกรเซียม จึงยืนยันว่า “ธรรมชาติของมนุษย์คือมารดาของกฎหมายธรรมชาติ และซึ่งจะคงปรากฏอยู่มาตราว่าจะไม่มีพระเจ้าแล้วก็ตาม”⁽³³⁾

นอกจากการสกัดตัวออกจากอิทธิพลของศาสนาคริสต์ (นิกายคาทอลิก) ดังกล่าวแล้ว ความเปลี่ยนแปลงในลักษณะสำคัญของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในยุคสมัยนี้ยังมีแนวโน้มที่เน้นระบบแห่งกฎเกณฑ์ทางกฎหมายซึ่งเป็นรูปธรรมและมีรายละเอียดมากขึ้นอันสร้างขึ้นด้วยการอนุมานโดยตรงจากเหตุผลของมนุษย์นับเป็นการเคลื่อนตัวในแง่วิธีคิดจากแบบฉบับดั้งเดิมของปรัชญากฎหมายธรรมชาติที่เน้นเรื่อง “วิธีการ” (กล่าวคือเหตุผล) (Natural Law of Method,) มาเน้นที่เนื้อหาอันเป็นรูปธรรมเพิ่มขึ้น (Natural Law of Content) ขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่งก็มีการพัฒนาจุดเน้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป จากเรื่องธรรมชาติของมนุษย์เชิงสังคมไปสู่เรื่อง “สิทธิธรรมชาติ” (Natural Rights) ของมนุษย์หรือความปราถนาต้องการของมนุษย์ในปัจเจกบุคคล กล่าวอีกนัยก็คือการเพิ่มบทบาทความคิดแบบปัจเจกชนนิยมมากขึ้นในตัวเนื้อหาของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ และนอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงวิธีวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ในแบบอภิปรัชญา (ซึ่งมอง “ธรรมชาติ” ที่จุดแห่งสัมบูรณ์ภาพของความเป็นมนุษย์) มาสู่การวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์หรือจิตวิทยาที่เน้นการสังเกตในเรื่องข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของมนุษย์หรือกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งมีอิทธิพลต่อมนุษย์⁽³⁴⁾

ลักษณะความเปลี่ยนแปลงอันมีนัยสำคัญข้างต้น ดำเนินไปพร้อมกับแรงผลักดันจากนักคิดฝ่ายกฎหมายธรรมชาติ (หรือมีวิธีคิดแบบกฎหมายธรรมชาติ) หลาย ๆ คน นอกจาก โกรเซียม ดังกล่าวแล้วยังมีอาทิ พูเฟนเดอร์ฟ (Samuel Pufendorf : 1632 - 1694) ฮอบส์ (Thomas Hobbes : 1588 - 1679) สปินโนซ่า (Benedict Spinoza : 1632 - 1677) ลอค (John Locke : 1632 - 1704)

(33) Ibid., P. 85 (Footnote 35)

(34) Edgar Bodenheimer, "Jurisprudence", Op. cit., PP. 32 - 3

มองเตสกีเออ (Baron Charles Louis de Montesquieu : 1689 - 1755) รูสโซ (Jean Jacques Rousseau : 1712 - 1778) หรือวูล์ฟ (Christian Wolff : 1679 - 1754) เป็นต้น

บรรดานักคิดคนสำคัญต่าง ๆ ดังกล่าวได้สร้างบทบาทอย่างมากในการอธิบาย, ใช้ หรือตีความปรัชญากฎหมายธรรมชาติในเชิงกระตุนหรือหนุนช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ก็เชื่อว่าจะมีแนวคิดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้จะมีแนวโน้มร่วมในการให้ความสำคัญต่อลัทธิปัจเจกชนนิยม บางท่านยังเน้นเรื่องความเข้มแข็งของอำนาจรัฐ (Hobbes) ปัญหาด้านสังคมวิทยา (Montesquieu), เสรีภาพและความเสมอภาค (Rousseau) หรือการเน้นลักษณะปีศาจธรรมในกฎหมาย (Wolff) เป็นต้น

น่าสนใจอย่างยิ่งว่า กระบวนการเคลื่อนไหว, เปลี่ยนแปลงแนวคิดของกฎหมายธรรมชาติในช่วงยุคนี้ ดำเนินไปภายใต้กระแสกดดันที่มุ่งล้มล้างระบบศักดินาและมีส่วนก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งในด้านการเมืองและกฎหมายอยู่ไม่น้อย ดังการปฏิวัติสังคมครั้งสำคัญในอังกฤษ, อเมริกาหรือฝรั่งเศสได้อาศัยปรัชญาหรือตรรกะของกฎหมายธรรมชาติเข้าเป็นเหตุผลการรับความชอบธรรมของการก่อการหรือสนับสนุนเรื่องสิทธิธรรมชาติในการล้มล้างรัฐ (Natural right to rebel) บทบาทเช่นนี้แท้จริงได้ทอดเนื่องมานานนับแต่ฝ่ายศักดินาได้ต่อสู้กับฝ่ายศาสนจักร จนในที่สุดหลังการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมก็ถึงคราวของฝ่ายศักดินาเองที่ต้องยอมจำนนต่อตรรกะของฝ่ายชนชั้นกลางที่นิยมกฎหมายธรรมชาติ มองเฉพาะประเด็นทางการเมืองคงต้องนับว่าปรัชญากฎหมายธรรมชาติมีส่วนร่วมทั้งในแง่ผู้กระทำหรือผู้สนับสนุนต่อการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม, ต่อการเฟื่องฟูของลัทธิเสรีนิยมและทุนนิยม แน่แน่นอนว่าในกระบวนการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ย่อมมีพลังหรือเหตุปัจจัยอื่น ๆ ในสังคมเป็นตัวกำหนดและหากพิจารณากันอย่างลึกซึ้งแล้วคงอาจต้องคำนึงถึงปฏิสัมพันธ์หรือผลกระทบซึ่งกันและกันระหว่างบทบาทเนื้อหาของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ และพลัง/เหตุปัจจัยอื่น ๆ ดังกล่าวด้วย

ในส่วนผลกระทบด้านกฎหมาย อิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติได้นำไปสู่การตอกย้ำความสำคัญของเนื้อหากฎหมายที่เป็นธรรม, ยืนยันว่ามีใช้เพียงอำนาจหรือกำลังเท่านั้นที่เป็นตัวสร้างกฎหมายหรือความถูกต้อง บทบาทส่วนนี้เท่ากับเป็นการเชิดชูกฎหมายในลักษณะความเป็นกลไกต่อต้านเผด็จการหรือการกดขี่ นอกจากนี้ยังสนับสนุนหลักเรื่องความเสมอภาคของบุคคลต่อหน้ากฎหมาย, มีส่วนแก้ไขความบกพร่องของบทลงโทษในกฎหมายอาญาให้คลายความทารุณโหดเหี้ยม หรือมีมนุษยธรรมมากขึ้น และที่สำคัญก็คือการก่อรากฐานทางทฤษฎี หรือหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศ⁽³⁵⁾

(35) Ibid., PP. 57 - 58

Locke, John (1632 - 1704) : portrait by Sir Godfrey Kneller (1646 - 1723).

ความเสื่อมและการฟื้นตัวของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ

การเฟื่องฟูของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในยุคฟื้นฟูและยุคปฏิรูป ซึ่งวางอยู่บนฐานความคิดแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) ได้ก่อให้เกิดคณาจารย์ต่าง ๆ อย่างมากตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันอาจนับเป็นช่วงสูงสุดของปรัชญากฎหมายสากลนี้ได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “ยุคแห่งเหตุผล” (Age of Reason) ที่อิทธิพลความคิดแบบเหตุผลนิยมได้ครอบงำไปทั่ว

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา, สถานการณ์ทางสังคมและภูมิปัญญาของมนุษย์ก็ได้ทำให้บรรดาความยิ่งใหญ่ทั้งหลายทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมต้องเผชิญกับสภาพอันฉลี่ยขณะภายในตัวเอง

สภาพเช่นนี้คงปรากฏแก่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติเช่นกัน นับจากยุคทองในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ความเชื่อถือศรัทธาในปรัชญากฎหมายนี้ได้เริ่มเสื่อมลงตามลำดับด้วยสาเหตุหลาย ๆ ประการ อาทิเช่น⁽³⁶⁾

— กระแสสูงของลัทธิชาตินิยม (Nationalism) ซึ่งปรากฏตัวมากขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงระเบียบสังคมในตะวันตกสู่รัฐชาติอันแน่นอน ได้ผลักดันความคิดแบบชุมชนนิยม (Collectivist conception) ขึ้นมาบดบังลัทธิปัจเจกชนนิยมซึ่งเป็นแกนสำคัญในปรัชญากฎหมายธรรมชาติยุคที่ผ่านมาและปรากฏความเลียดในการยึดถือมากขึ้น

— ความเจริญก้าวหน้าอย่างมากทางวิทยาศาสตร์ และวิธีคิดเชิงประจักษ์วาทแบบวิทยาศาสตร์ ได้ปลงพลังความน่าเชื่อถือของวิธีคิดแบบเหตุผลนิยม หรืออนุমানนิยมของปรัชญาสำนักนี้ ซึ่งนับวันจะปรากฏความบกพร่องและความจำกัดในการปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ในแง่นี้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์และสังคมวิทยาที่มีการศึกษาข้อเท็จจริงทางสังคมอย่างเป็นระบบสมจริงและละเอียดรอบคอบกว่าจึงย่อมได้รับความเชื่อถือแทนที่และภายใต้แนวคิดแบบวิทยาศาสตร์นิยมดังนี้ ยังเป็นพื้นฐานอันสำคัญให้ลัทธิอรรถประโยชน์ (Utilitarianism) และทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย (Legal Positivism) เริ่มก่อตัวขึ้นอย่างมั่นคงในฐานะปฏิปักษ์กับสำนักกฎหมายธรรมชาติ เริ่มจากช่วงนี้เองที่กฎหมายธรรมชาติได้ถูกผลักไสให้เป็นเรื่องศีลธรรม, ศาสนามากกว่าที่จะเป็นกฎหมายอันแท้จริงของรัฐ

หลังจากความเสื่อมถอยของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 โดยอิทธิพลของกระแสความคิดแบบชาตินิยมและปฏิฐานนิยม ซึ่งยึดถือปรัชญาแห่ง

(36) W. Friedmann, "Legal Theory", Op.cit., P. 128 - 31 ; Lord Lloyd of Hampstead, "Introduction to Jurisprudence", Op.cit., P. 86, R.W.M. Dias, "Jurisprudence", Op.cit., PP. 662 64

ความแน่นอนเป็นสภาวะแล้ว นับแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ปรัชญากฎหมายธรรมชาติก็เริ่มฟื้นตัวสู่การเชื่อถือหรือได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่ง

การกลับคืนสู่ความสนใจเช่นนี้ ดูเหมือนจะสะท้อนสัจธรรมบางประการเกี่ยวกับการคงอยู่ของปรัชญากฎหมายทุกชนิด ซึ่งในระดับหนึ่งปรากฏคล้ายเป็นสัญลักษณ์แห่งมโนธรรมภายในใจคน เสียงแห่งมโนธรรมมักไม่ค่อยปรากฏบทบาทในยามปกติของชีวิตหรือสังคมฉันใด ปรัชญากฎหมายนั้นก็จะเป็นเช่นนั้น แต่ครั้นเมื่อความวุ่นวาย สับสนเกิดขึ้นมาอย่างมากมาย ผู้คนก็เริ่มกลับไปใส่ใจในแนวคิดแบบนี้บ้าง และน่าสังเกตว่าในขณะที่ความเสื่อมของปรัชญากฎหมายธรรมชาติเกิดขึ้นเนื่องจากความคิดแบบชาตินิยม วัตถุนิยมหรือปฏิฐานนิยมดังกล่าว ความจำกัด, บทพร่องของความคิดอันเป็นผู้นั้นก็ได้ทำลายหรืออย่างน้อยก็ลดทอนความสมเหตุสมผลทางกฎหมายที่เคยมีอยู่เหนือปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ดังปรากฏจากการยอมรับในความจำกัดของทฤษฎีเจตริ หรือวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ในการแสวงหาสัจจะ ความล้มเหลวหรือบทพร่องของปรัชญาปฏิฐานนิยมทางกฎหมายในการแก้ไขปัญหาเรื่องการใช้อำนาจในทางที่มีขอบ, การเฟื่องฟูอย่างน่าตกใจของระบบอำนาจนิยม เฉพาะอย่างยิ่งผลพวงของสงครามโลกที่เกิดขึ้นสองครั้งในช่วงเวลาที่ห่างกันไม่กี่สิบปีนับว่าได้ทำให้เกิดการสั่นคลอนครั้งยิ่งใหญ่ต่อระบบคิด และระบบจริยธรรม โดยส่วนรวมของมนุษย์และทำให้กระแสความคิดแบบอุดมคตินิยมปรากฏความสำคัญขึ้นอีกครั้ง

ความพยายามในการบุกเบิกสร้างปรัชญากฎหมายธรรมชาติขึ้นใหม่คงเริ่มในเยอรมันโดย สแตมม์เลอร์ (Rudolf Stammler : 1856-1938) ผู้ประกาศความคิดเรื่อง “กฎหมายธรรมชาติซึ่งมีเนื้อหานั้นแปรเปลี่ยนได้” (Natural law with a changing content) ในฐานะเป็นหลักความยุติธรรม ซึ่งสะท้อนความต้องการอันไม่แน่นอนของชนชาติหนึ่งในยุคสมัยหนึ่ง ๆ ขณะที่มาตรฐานแห่งความยุติธรรมเป็นการเน้นความกลมกลืนอย่างสมบูรณ์ระหว่างปัจเจกชนกับสังคม

หลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สองที่ระบบนาซีเยอรมันได้ทำลายสังคมเยอรมันจนยับเยินแทบทุกด้านโดยมีกลไกทางกฎหมายร่วมรับผิดชอบด้วยนักปรัชญากฎหมายเยอรมันรวมทั้งองค์กรทางตุลาการได้หันไปยึดถือปรัชญากฎหมายธรรมชาติในการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับข้อเท็จจริงและวิกฤติการณ์ทางคุณค่าอันเผชิญอยู่ แร็ดบรึช (Gustav Radbruch : 1878 - 1949) นักนิติศาสตร์คนสำคัญเสนอทรรศนะว่า โดยธรรมชาติทั่วไปของกฎหมายจะต้องมุ่งสู่ความยุติธรรม ดังนั้นหากกฎหมายใด ขัดแย้งกับความยุติธรรมอย่างมากแล้ว ย่อมไม่อาจจัดเป็นกฎหมายได้หรือกลายเป็น “กฎหมายที่ไร้ความเป็นกฎหมาย” (Lawless Law) และกฎหมายชนิดนี้ย่อมไม่อาจเรียกร้องการเคารพเชื่อฟังได้⁽³⁷⁾ และต่อมาศาลยุติธรรมของเยอรมันก็ได้ปรับใช้

(37) W. Friedmann, “Legal Theory”, Op.cit., PP. 155, 351

พรรคชนะของเร็ดบริชดังกล่าวต่อการตัดสินใจที่สำคัญ ๆ หลายคดีอันเกี่ยวเนื่องกับความผิดที่ได้กระทำโดยคำสั่งหรือกฎหมายอันขัดต่อหลักมนุษยธรรมของนาซีเยอรมัน โดยนัยนี้แม้จำเลยหลาย ๆ คนจะพยายามต่อสู้คดีด้วยการยืนยันความชอบธรรมในการกระทำของตนว่าเป็นไปตามกฎหมายนาซีเยอรมัน ศาลก็ตัดสินด้วยการปฏิเสธสถานะความเป็นกฎหมายที่มีชอบนั้น ๆ⁽³⁸⁾

การพิจารณาพิพากษาภายหลังสงครามต่อบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดในยุคสมัยนาซีทั้งโดยศาลยุติธรรมของเยอรมัน และศาลอาชญากรรมสงครามของประเทศสัมพันธมิตร นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ครั้งสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติได้เข้ามามีบทบาทในการตัดสินคดีอย่างเด่นชัด และเป็นรูปธรรมอันชัดเจนของการเฟื่องฟูอีกครั้งของปรัชญากฎหมายนี้ แม้อาจดูเหมือนวูบวาบหนึ่งของเปลวเพลิงก็ตาม แต่ที่สำคัญอย่างมากน่าจะเป็นการปรากฏของ ปฎิญาสาส์นกล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน ของสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1948 ซึ่งเขียนขึ้นภายใต้อิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติร่วมสมัย

ตลอดระยะเวลาสองพันกว่าปีที่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติได้ปรากฏบทบาทแทรกอยู่ในประวัติศาสตร์อารยธรรมตะวันตก แม้ว่าจะมีการเฟื่องฟู, ตกต่ำหรือการเปลี่ยนแปลงความหมายตลอดจนบทบาทในทางสังคมการเมือง แต่ตราบเท่าที่อุดมคติและความใฝ่ฝันในสิ่งที่มนุษย์คิดว่าถูกต้องดีงาม ยังคงดำรงอยู่ในภูมิปัญญาของมนุษย์ควบคู่ไปกับความจำกัดบกพร่องของสภาพสังคมที่เปลี่ยนรูปแบบไปตามยุคตามสมัย ปรัชญากฎหมายสกุลนี้ก็ยังคงบทบาทให้เห็นอยู่ เว้นเพียงรายละเอียดหรือรูปแบบของแนวคิดเท่านั้นที่อาจเปลี่ยนแปลงไป เนื่องด้วยอิทธิพลของเหล่าเงื่อนไขอันมีพลังต่าง ๆ ในสังคมแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมการณ์ทางการเมือง, การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม หรือวิธีคิดหาความจริงทางปรัชญา

เมื่อพิจารณาพิจารณาผ่านเงื่อนไขดังกล่าวอย่างจริงจังแล้ว เราคงไม่แปลกใจเลยที่ว่าทำไมในยุคสมัยหนึ่ง แนวคิดในกฎหมายธรรมชาติ จึงถูกแปลความให้เป็นเรื่องกฎหมายอุดมคติที่เด็ดขาดตายตัวและมีความเป็นสมบูรณ์ภาพ โดยบางครั้งก็มีลักษณะเป็นความคิดแบบอำนาจนิยม (Authoritarian), มีท่วงทำนองเชิงศาสนาหรือเป็นแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) สลับกันไป หรือมีฉะนั้นนั้นก็ปรากฏในรูป “สิทธิธรรมชาติ” แบบปัจเจกชนนิยมภายใต้การตีความผ่านอุดมการณ์เสรีนิยมนับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18

(38) อย่างไรก็ตาม ในพรรคชนะของฝ่ายปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย ศาสตราจารย์ฮาร์ท (Hart) ไม่เห็นด้วยกับการลงโทษบุคคลโดยอ้างความเป็นโมฆะของกฎหมายนาซีเยอรมัน โดยเห็นว่ากฎหมายแม้จะเลวร้ายอย่างไรก็ยังคงเป็นกฎหมายอยู่ ทางออกอันเหมาะสมในพรรคชนะของฮาร์ท น่าจะเป็นการตรากฎหมายใหม่และมีบทลงโทษย้อนหลังต่อบุคคลผู้นั้น (H.L.A Hart, "Positivism and the Separation of Law and Moral", Harvard Law Review, Vol. 71, 1958)

ภายใต้พัฒนาการทางสังคมและการเมืองในปัจจุบันรวมทั้งวิถีคิดที่ปรับตัวในลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เราอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญากฎหมายธรรมชาติยังสำแดงบทบาททางความคิดอยู่ในสองลักษณะ (ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในระดับหนึ่ง) กล่าวคือ

ในแง่ความเป็นทฤษฎีกฎหมายที่สนับสนุนอุดมคติทางกฎหมายเชิงจริยธรรม และ

ในแง่ทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิซึ่งสนับสนุนเรื่องสิทธิมนุษยชน (Human Rights)

ในแง่มุมมองของสิทธิมนุษยชน บทบาทหรือการแสดงตัวของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในด้านนี้คงปรากฏให้เห็นชัดตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังเห็นได้ในเอกสารที่ประกาศคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลต่าง ๆ นับแต่ “The English Bill of Rights” ในประเทศอังกฤษปี ค.ศ. 1689, “American Declaration of Independence” ในประเทศอเมริกาปี ค.ศ. 1776, “Declaration of the Right of Men and citizens” ของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 ซึ่งทั้งหมดได้พัฒนาคลีกลายต่อมาเป็น UN’S Universal Declaration of Human Rights ซึ่งรู้จักกันดีในนามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ในปี ค.ศ. 1948, International Covenant on Civil and Political Rights และ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ซึ่งมีผลใช้บังคับทั้งสองฉบับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1976 นำสังเกตว่าการแสดงออกของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในรูปของ “สิทธิ” เช่นนี้ ยังคงเน้นลักษณะสัมบูรณ์ภาพทางความคิดอยู่ไม่น้อยรวมทั้งเน้นความเป็นสากล⁽³⁹⁾ อย่างไรก็ดี แนวคิดสิทธิมนุษยชนหลาย ๆ เรื่องก็เป็นที่ยอมรับภายในรัฐจำนวนมากดังปรากฏในรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มของการแปรเปลี่ยนลักษณะเนื้อหาของสิทธิ จากเดิมที่มุ่งเน้นสิทธิของปัจเจกชนในแง่สิทธิของราษฎรและสิทธิทางการเมือง (Civil and Political Rights) ไปสู่สิทธิทางด้านเศรษฐกิจ, สังคม, การพัฒนา, สันติภาพ หรือการอนุรักษ์คุณภาพของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จนทำให้มีการเปรียบเทียบการพัฒนาซึ่งเนื้อหาของสิทธิมนุษยชนคล้ายความเจริญเติบโตของมนุษย์ที่มีช่วงวัยการพัฒนาต่าง ๆ⁽⁴⁰⁾

สำหรับบทบาทของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ในแง่ทฤษฎีกฎหมายซึ่งสนับสนุนอุดมคติทางกฎหมายเชิงจริยธรรม โดยสรุปแล้วแสดงออกที่ความคิดหรือความเชื่อเรื่องหลักอุดมคติที่อยู่เหนือ

(39) หากพิจารณาถึงโดยเฉพาะที่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ลักษณะของ “สิทธิมนุษยชน” ดังกล่าวมีลักษณะผสมผสานทั้งที่เป็น “สัมบูรณ์” (Absolute) ในเชิงหลักการและสถานะ และมีทั้งลักษณะ “สัมพัทธ์” (Relative) ด้วยรายละเอียดข้อพิจารณาข้างต้นนี้ขอให้อู เอลิสมิเยร์ต์ ผ่านวล, “ปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพันธกรณีในสังคมไทย” (กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, 2530), หน้า 57-8

(40) ดู จริฎ โจนเซนเกอวิทซ์, “สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของมนุษย์ : บทวิจารณ์เชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในโลกที่มีใช้ตะวันตก”, (วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2528), หน้า 65

กฎหมายของรัฐ (Positive Law) หรือที่กฎหมายของรัฐพึงบัญญัติให้สอดคล้อง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็เป็นการยืนยันความเชื่อมั่นเรื่อง “ความยุติธรรม” ในฐานะเป็นจุดหมายปลายทางแห่งกฎหมาย, ความเชื่อมั่นในเรื่อง “ความสัมพันธ์ที่จำต้องมี” ระหว่างกฎหมายกับความยุติธรรมหรือหลักศีลธรรม จริยธรรมต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ ก็ไม่ถือว่าสิ่งนี้ที่เรียกว่าหลักความยุติธรรม หรือหลักกฎหมายอุดมคติ ซึ่งแน่นอน เป็นสากล หรือใช้ได้ทุกกาลสถานที่ ทำที่หรือข้อสรุปต่อเรื่องหลักอุดมคติเช่นนี้ จึงมีลักษณะสัมพัทธนิยม (Relativism) สอดคล้องกับวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันจนอาจ เรียกได้เป็นกฎหมายธรรมชาติเชิงปฏิบัติ (Practical Natural Law) และนอกจากนี้ ประชาคมกฎหมาย ธรรมชาติร่วมสมัยยังมีลักษณะผ่อนปรน, ประนีประนอมมากขึ้น กล่าวคือไม่ยืนยันว่ากฎหมาย บัญญัติใดที่ขัดแย้งกับหลักอุดมคติหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติต้องตกเป็นโมฆะ หรือไม่ สมบูรณ์ไม่มีผลใช้บังคับในทางกฎหมายแบบความคิดเก่า (ความข้อนี้อาจปรากฏข้อยกเว้นอยู่ บ้าง ในกรณีพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับพวคนาซีเยอรมันภายหลังสงครามโลกซึ่งอาจมองว่า เป็นกรณีพิเศษจริง ๆ)

พ้นจากนี้แล้ว อิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในรูประเบียบหรือกฎเกณฑ์ยัง แสดงออกให้เห็นในหลักการสำคัญ ๆ ของกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งพัฒนาอย่างเป็นระบบ เพิ่มมากขึ้นนับแต่ยุคสมัยของโกรเชียส (Grotius) ความจริงบทบาทในส่วนนี้อาจถือเป็นจุดเด่น ที่สุดก็ว่าได้ ดังคำกล่าวของเมน (Sir Henry Maine) ที่ว่า กฎหมายธรรมชาติได้ส้าแดงบทบาท อันใหญ่หลวงที่สุดจากการให้กำเนิดกฎหมายระหว่างประเทศสมัยใหม่⁽⁴¹⁾ แม้ในทางปฏิบัติ ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศหรือศาลโลกก็ตัดสินข้อพิพาทในหลาย ๆ คดีโดยอ้างอิง “หลักกฎหมายทั่วไป” (General Principle of Law) หรือกฎหมายธรรมชาติในอีกนัยหนึ่ง⁽⁴²⁾

มองจากข้อเท็จจริงที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับลักษณะการแสดงออกหรือบทบาทของ ปรัชญากฎหมายธรรมชาติร่วมสมัย ที่ปรากฏในรูปสิทธิมนุษยชน, หลักความสัมพันธ์ระหว่าง กฎหมายกับศีลธรรมหรือความยุติธรรม รวมทั้งหลักการต่าง ๆ ในกฎหมายระหว่างประเทศ เรา คงประจักษ์ได้ว่าปรัชญากฎหมายสกุลนี้ยังไม่เคยหายไปจากโลกแห่งความคิดหรือความเป็นจริง ความสนใจในปรัชญากฎหมายนี้ก็หาใช่ประหนึ่งการศึกษากายวิภาค (Anatomy) ของซากศพไว้ วิญญาณตั้งคำถามหาของนักวิจารณ์บางคน (Norberto Bobbio) ไม่⁽⁴³⁾ กระนั้นก็ดีเราคงได้เห็น

(41) J.L.Brierly, "The Law of Nations", (Oxford, Clarendon Press, 1972), P. 24

(42) ดูตัวอย่างใน D.J.Harris, "Cases and Materials on International Law", (London, Sweet & Maxwell, 1973), PP. 46, 50

(43) Julius Stone, "Human Law and Human Justice", Op.cit., P. 193

เช่นกันว่า ในการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ของปรัชญากฎหมายธรรมชาตินี้ (โดยเฉพาะจากการหักล้างจากปรัชญาปฏิฐานนิยม) ได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาและหลักการบางประการให้มีความเป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับวิถีคิดร่วมสมัยมากขึ้น และในท่ามกลางอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ, สังคม และทั้งความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นอยู่ หากเข้าใจถึงเหตุเชื่อมโยงปรากฏการณ์เข้ากับความคิด เราอาจได้ค้นพบว่าลักษณะและบทบาทของปรัชญากฎหมายธรรมชาติร่วมสมัยในบางด้านได้ถอยห่างจากแนวคิดแบบปัจเจกชนนิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 สู่แนวคิดแบบชุมชนนิยม (Collectivism) ที่มีลักษณะก้าวหน้ามากขึ้น ดังเห็นได้จากการพัฒนาขยายตัวของประเภทแห่งสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ อันได้กล่าวถึงมาบ้างแล้ว น่าคิดอยู่ว่าเช่นนี้แล้ว จะถือเป็นความเจริญหรือความเสื่อมของปรัชญากฎหมายสกุลนี้กันแน่

แนวคิดของนักปรัชญากฎหมายธรรมชาติร่วมสมัย

ในการพิจารณากฎหมายธรรมชาติ ในแง่ทฤษฎีกฎหมายร่วมสมัย ขอให้เข้าใจอีกครั้งว่า โดยส่วนใหญ่แล้วในปัจจุบันนักคิดฝ่ายนี้จะพยายามยืนยันเรื่องความเชื่อมต่อที่จำเป็นต้องมีเสมอระหว่างกฎหมายและศีลธรรมหรือหลักความยุติธรรมต่าง ๆ แม้กระนั้นแนววิธีการอธิบายตลอดจนรายละเอียดในแง่คิดหลาย ๆ ด้านก็ปรากฏแตกต่างกันในหมู่นักปรัชญากฎหมายร่วมสมัย ดังจะสรุปความให้เห็นถึงแนวคิดหลักของนักปรัชญากฎหมายคนสำคัญบางท่านในปัจจุบัน กล่าวคือ ลอน ฟูลเลอร์ (Lon Fuller), และ จอห์น ฟินนิส (John Finnis)

ฟูลเลอร์ และศีลธรรมในกฎหมาย

ลอน ฟูลเลอร์ (Lon Luvois Fuller : 1902 - 1978) ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในสี่ของนักทฤษฎีกฎหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอเมริกาในรอบหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา (ที่เหลืออีกสามท่านคือ Oliver Wendell Holmes Jr., Roscoe Pound และ Karl N. Llewellyn)⁽⁴⁴⁾ และเคยดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ ด้านกฎหมายแห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดก่อนจะเกษียณอายุการทำงานในปี 1972 ผลงานเขียนสำคัญของฟูลเลอร์ก็มี อาทิ “The Morality of Law” (1964), “Anatomy of Law” (1969)

ฟูลเลอร์เป็นนักปรัชญากฎหมายร่วมสมัยท่านหนึ่งที่เชื่อมั่นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับศีลธรรม พร้อมกันนั้นเขาก็ปฏิเสธหลักกฎหมายธรรมชาติในแง่ความเป็นกฎหมายที่สูงกว่ากฎหมายธรรมดา รวมทั้งยืนยันการปฏิเสธทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติใด ๆ ซึ่งพยายามจะสร้างหรือวางประมวลหลักกฎหมายธรรมชาติล่วงหน้าที่เป็นนิรันดร์

ทฤษฎีกฎหมายของฟูลเลอร์เริ่มต้นด้วยการเน้นความสำคัญของเรื่อง “วัตถุประสงค์” ในฐานะเป็นสาระสำคัญที่ขาดไม่ได้ ในการทำความเข้าใจต่อสรรพสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ยกตัวอย่าง

(44) ดู Robert S. Sumner s. “Lon L. Fuller”. (Edward Arnold, 1984), P. 1

เช่น หากเราต้องการอธิบายความหมายของเก้าอี้หรือช้อนให้แก่คนที่ไม่เคยเห็นสิ่งนี้มาก่อนเลย ในชีวิตลำพังเพียงการพรรณนาถึงลักษณะภายนอกล้วน ๆ ของสิ่งเหล่านี้ ย่อมไม่อาจสร้างความชัดเจนแน่นอนให้แก่ผู้ฟังได้ เว้นแต่เราจะพูดถึงวัตถุประสงค์ที่สิ่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมา

โดยนัยคล้ายคลึงกัน ฟุลเลอร์จึงถือว่า “วัตถุประสงค์” เป็นสาระลักษณะที่จำเป็นของกฎหมาย เราไม่สามารถเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของระบบกฎหมายเพียงแต่การพิจารณาในแง่ข้อเท็จจริงทางสังคมล้วน ๆ แบบพวกปฏิฐานนิยมทางกฎหมายตรงกันข้ามเราจะต้องทำความเข้าใจมันในแง่เป็นภารกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์กำกับอยู่กล่าวคือภารกิจในการดำเนินให้การกระทำหลาย ๆ ด้านของมนุษย์อยู่ภายใต้กฎหมายและเมื่อมองที่ภารกิจเช่นนี้แล้ว ย่อมเป็นอันไม่สามารถปฏิเสธความจำเป็นที่ต้องมีเรื่องศีลธรรมดำรงอยู่ในกฎหมาย

ในทรรศนะของฟุลเลอร์ กฎหมายเป็นเสมือนความพยายามร่วมที่จะตอบสนองหรือช่วยเหลือให้ความต้องการอันจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ได้รับการตอบสนองอย่างพึงพอใจ กฎเกณฑ์ทางกฎหมายแต่ละเรื่องล้วนมีวัตถุประสงค์ ซึ่งมุ่งต่อคุณค่าบางประการ เรื่องของวัตถุประสงค์จึงต้องถือเป็นข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในตัวกฎหมายที่ซึ่งต้องนำไปใช้ตัดสินเรื่องพิพาทต่าง ๆ และในเมื่อทั้งการตีความและการปรับใช้กฎหมายล้วนต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์และหลักคุณค่าภายในกฎหมายเช่นนี้แล้ว แนวคิดแบบทวินิยม (Dualism) ซึ่งแยกเรื่องข้อเท็จจริง (Is) และคุณค่า (Ought) ออกจากกันจึงไม่อาจเป็นไปได้ในกระบวนการตัดสินคดีของศาล⁽⁴⁵⁾

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความเข้าใจต่อเรื่องกฎหมายคือ (Is) อะไรไม่สามารถแยกออกได้ในท้ายที่สุดต่อความเข้าใจในเรื่องกฎหมายควรจะเป็น (Ought) เป็นอย่างไร

จากการที่ฟุลเลอร์มองกฎหมายในแง่ของวัตถุประสงค์เช่นนี้ ทำให้เขาประกาศว่ากฎหมายจำต้องอยู่ใต้บังคับของศีลธรรมหรือต้องบรรจบด้วยหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมภายในหรือที่เขาเรียกว่า “The Inner Morality of Law” (ศีลธรรมภายในกฎหมาย) ด้วยเหตุนี้ในทรรศนะของฟุลเลอร์ความสมบูรณ์ของกฎหมายจะถูกกำหนดโดยพื้นฐานด้วยกระบวนการ ซึ่งใช้เพื่อบรรลุจุดหมาย (ที่ดี) ของกฎหมาย และหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมซึ่งทำให้กฎหมายเป็นที่ยอมรับกันได้ บังคับให้ต้องมีการปฏิบัติตามเงื่อนไขสำคัญ ๆ 8 ประการ ซึ่งฟุลเลอร์ถือว่าเป็นเสมือน “ศีลธรรมภายในกฎหมาย” ดังกล่าว กล่าวคือ

1. กฎหมายจะต้องมีลักษณะทั่วไปในฐานะเป็นกฎเกณฑ์ซึ่งใช้เป็นหลักชี้้นำการกระทำ โดยเฉพาะต่าง ๆ

(45) Edger Bodenheimer, “Jurisprudence”, Op.cit., P. 153 N.E Simmonds, “Central Issues in Jurisprudence”, Op.cit., PP. 115 - 6

6. กฎเกณฑ์จะต้องไม่เป็นการกำหนดบังคับในสิ่งที่เป็นไปได้
7. กฎเกณฑ์ต้องมีความมั่นคง แน่นนอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์บ่อยเกินไป
8. ต้องมีความกลมกลืนกันระหว่างกฎเกณฑ์ที่ถูกประกาศใช้ กับการบังคับใช้กฎเกณฑ์นั้นในความเป็นจริง อันเป็นเรื่องความสอดคล้องระหว่างการกระทำของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย และตัวบทกฎหมายที่ประกาศใช้⁽⁴⁶⁾

เงื่อนไขทั้ง 8 ประการนี้ ฟุลเลอร์พิจารณาว่าเป็นเสมือนศีลธรรมภายในกฎหมาย หรือ

อย่างมีขอบเขต” (The (limited) Relevance of Consequence), “การเคารพต่อค่านิยมพื้นฐานทุกเรื่องในทุก ๆ คราว”, “การเรียกร้องต่อคุณงามความดีร่วม” และ “การปฏิบัติตามมโนธรรมสำนึกของตัวเอง” (Following one’s Conscience)

จากสมมุติฐานหลักสองประการข้างต้น ฟินน์สเชื่อว่า การค้นพบบรรทัดฐานของความถูกผิดทางศีลธรรมจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อพิจารณาสิ่งซึ่งเรียกว่า “คุณประโยชน์พื้นฐาน” และ “สิ่งจำเป็นเชิงวิธีการพื้นฐานของความชอบด้วยเหตุผลเชิงปฏิบัติ” ประกอบกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “คุณประโยชน์พื้นฐาน” และ “สิ่งจำเป็นเชิงวิธีการพื้นฐาน” จะประกอบกันขึ้นมาเป็นหลักกฎหมายธรรมชาติ จากการพิจารณาถึง “คุณประโยชน์พื้นฐาน” ประกอบกับ “สิ่งจำเป็นเชิงวิธีการพื้นฐาน” เท่านั้นที่จะทำให้เราค้นพบสิ่งซึ่งเป็น “ความรู้อันเป็นภาวีสัยเรื่องศีลธรรม” (Objective Knowledge of Morality) หรือ ศีลธรรมอันแท้จริงได้ ในทำนองเดียวกัน ความยุติธรรมก็อาจค้นพบได้จากการนำเรื่อง “สิ่งจำเป็นเชิงวิธีการพื้นฐาน” มาปรับใช้อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อมุ่งสู่การได้มาซึ่งสิ่งที่เป็น “คุณประโยชน์ร่วม” ของสังคม (อันหมายถึงเหล่าเงื่อนไขซึ่งทำให้สมาชิกในชุมชนได้สัมผัสเข้าใจในเรื่อง “ค่านิยมหรือคุณประโยชน์พื้นฐาน” ด้วยตัวเขาเอง รวมทั้งได้บรรลุสิ่งอันพึงมุ่งหมายอย่างอื่นที่ชอบด้วยเหตุผล) การเน้นเป้าหมายเรื่อง “คุณประโยชน์ร่วม” ของสังคมเช่นนี้ ทำให้คำอธิบายต่อปัญหาความยุติธรรมของฟินน์สมีลักษณะยืดหยุ่นและหลากหลาย กล่าวคือหลักความยุติธรรมอาจเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ในการปรับใช้ต่อสถานการณ์ที่เป็นจริง ภายใต้การพิจารณาถึงเงื่อนไขสำคัญดังกล่าว

นอกจากฟินน์สจะอธิบายทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติในลักษณะเป็นนามธรรมเชิงวิธีการที่ค่อนข้างซับซ้อนดังกล่าวแล้ว ฟินน์สยังกล่าววิจารณ์การตีความหมายอย่างผิด ๆ ต่อคำขวัญหรือสุภาษิตที่ว่า “Lex Injusta Non Est Lex” (กฎหมายที่ไม่ยุติธรรมมิใช่เป็นกฎหมาย) โดยพวกนักวิจารณ์ทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ ในสายตาของฟินน์ส กฎหมายที่ไม่ยุติธรรมมิได้เป็นโมฆะในแง่ที่ว่า เป็นสิ่งซึ่งบุคคลไม่ต้องปฏิบัติตามโดยสิ้นเชิง กฎหมายที่ไม่ยุติธรรมเพียงแต่ขาดสิ่งซึ่งเป็น “อำนาจผูกมัดทางมโนธรรม” ซึ่งกฎหมายทั่วไปมีอยู่ตามปกติและตั้งนั้น สำหรับฟินน์สแล้วหน้าที่ทางศีลธรรมที่ต้องเชื่อฟังปฏิบัติตามกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมจึงอาจจำต้องมีอยู่หากว่าการขัดขืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายดังกล่าวจะนำมาซึ่งความอ่อนแอ ไร้เสถียรภาพในระบบกฎหมายซึ่งมีความเป็นธรรมโดยส่วนรวม⁽⁴⁸⁾ มองในแง่นี้ สุภาษิตกฎหมายดังกล่าวจึงอาจจัดเป็นหลักชี้แนะอันหนึ่ง สำหรับการตัดสินใจว่าจะทำการต่อสู้แพ่งทางกฎหมาย (Conscientious disobedience) หรือไม่

(48) Ibid., PP. 363 - 366

บทสรุปและคุณูปการ (Contribution) ของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ

หากมองย้อนหลังสู่เรื่องราวที่ผ่านมาทั้งหมด เราคงกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการอันยาวนานของกฎหมายธรรมชาติตั้งแต่สมัยกรีกโรมันจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นเหตุผลสำคัญในการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของกฎหมายธรรมชาติ หลาย ๆ ประการนับแต่เรื่องการแสดงออกซึ่งความบังดาลใจของมนุษย์ที่มุ่งมั่นจะค้นหาหลักการอุดมคติสูงสุดสำหรับกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้น, กฎหมายธรรมชาติถูกใช้ให้เป็นมาตรฐานสำหรับชี้ให้เห็นความแตกต่าง ระหว่างกฎหมายบ้านเมืองที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม ในแง่หนึ่งการปรากฏตัวของกฎหมายธรรมชาติเป็นเสมือนสัญลักษณ์ สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งหรือความไม่สมดุล ของการจัดสรรผลประโยชน์ในสังคมมนุษย์ที่ปรากฏอยู่ อันถือเป็นเงื่อนไขทางวัตถุ (Material Condition) ที่ทำให้ต้องมีการเรียกร้องหรืออ้างถึงกฎหมายธรรมชาติขึ้นมา

พิจารณากันในแง่จุดเริ่มต้นหรือมูลเหตุจูงใจเช่นนี้แล้วคงทำให้เราต้องยอมรับว่ารากฐานของปรัชญากฎหมายธรรมชาติซึ่งมีแหล่งที่มาสำคัญในอาณาจักรแห่งความหวัง (Kingdom of hope) มีความเป็นสัมมาชีพสุจริตระดับหนึ่งไม่ว่าเราจะเห็นด้วยกับความหมาย, คำจำกัดความของกฎหมายธรรมชาติหรือไม่ก็ตาม

ประวัติศาสตร์อันยาวนานของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในการมีส่วนร่วมพัฒนาระบบกฎหมายของตะวันตก นับแต่ยุคสมัยของโรมันเรื่อยมาให้มีความเหมาะสมและมีความเป็นธรรมอยู่เสมอ เป็นพื้นฐานอันสำคัญในการให้กำเนิดกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นสาขากฎหมายที่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติเข้าไปมีอิทธิพลหรือแสดงบทบาทอยู่เบื้องหลังมากที่สุดในปัจจุบันในรูปของกฎหมายทะเล, กฎหมายว่าด้วยสิทธิมนุษยชน หรือกติกาสากลเกี่ยวกับการจัดระเบียบเศรษฐกิจใหม่ของโลก (NIEO) ซึ่งต่างมุ่งสู่เป้าหมายอุดมคติเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคของมวลมนุษย์ทั่วไป ในแง่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติจึงเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคและความเป็นไทอย่างสมบูรณ์ของมนุษยชาติ

ยิ่งหากมองสู่มิติเชิงอุดมการณ์ในทางการเมือง เราคงต้องยอมรับเช่นกันถึงบทบาทเชิงสร้างสรรค์ของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในฐานะเป็นอาวุธทางทฤษฎี สำหรับการต่อสู้ฝ่ายเผด็จการหรือผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรมทั้งหลาย นับแต่สมัยโบราณจวบจนการปฏิวัติของชนชั้นเจ้าสมบัติ (Bourgeoisie) ทั้งหลายในยุโรปและอเมริกาช่วงศตวรรษที่ 18 แม้ในปัจจุบันปัญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและหลักการพื้นฐานเรื่องสิทธิเสรีภาพประชาชนในรัฐธรรมนูญของนานอารยประเทศก็เป็นผลพวงของอิทธิพลความคิดกฎหมายธรรมชาติ และหลายต่อหลายครั้งที่ผู้

พิพากษาในบางประเทศ อาทิ อเมริกา ได้อ้างอิงหลักกฎหมายธรรมชาติเป็นเหตุผลในการตีความกฎหมายรัฐธรรมนูญเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน⁽⁴⁹⁾ บทบาทของปรัชญากฎหมายธรรมชาติในส่วนนี้เองที่ทำให้มีผู้วิจารณ์ว่าในสังคมใดที่ปฏิเสธหลักปรัชญากฎหมายธรรมชาติและเชื่อถือในทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมายทำให้สังคมนั้น ๆ ตายด้านยอมรับ และก้มหัวให้กับคำสั่งใด ๆ ของผู้ปกครองที่ถือว่าเป็นกฎหมายเสมอโดยไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์

ข้อวิจารณ์เช่นนี้อาจฟังดูแข็งกร้าวเกินไปบ้าง แต่หากคิดทบทวนดูก็อาจนับเนื่องเป็นอนุสสติได้อยู่ ดังครั้งหนึ่งพาวนด์ (Roscoe Pound) ผู้เคยเชื่อมั่นำหน้าของปรัชญากฎหมายอยู่ที่การค้นหากฎหมายที่อาจสนองตอบความต้องการของชุมชนในลักษณะคล้ายเป็นกลไกเพื่อการทำ “วิศวกรรมสังคม” แต่ในบั้นปลายชีวิตเขาพาวนด์ กลับละทิ้งจุดยืนแบบสัมพัทธ์นิยม (Relativism) ด้วยความเชื่อว่าสัมพัทธ์นิยมเป็นความคิดที่ปูทางให้แก่ระบบอำนาจเบ็ดเสร็จทางการเมือง และเห็นว่า กฎหมายธรรมชาติเป็นตัวขวางกั้นที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดต่อระบบอำนาจเบ็ดเสร็จ⁽⁵⁰⁾

ปัญหาว่า ในขณะที่เราพูดเยินยอบทบาทความสำคัญของปรัชญากฎหมายธรรมชาติดังกล่าว จำเป็นหรือไม่ที่เราต้องยอมรับการดำรงอยู่หรือความมีตัวตนของกฎหมายธรรมชาติ จำเป็นหรือไม่ที่เราต้องเชื่อหรือยอมรับว่ากฎหมายกับความยุติธรรมเป็นสิ่งเดียวกันที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้

แม้ว่าคำอธิบายของแนวคิดในเชิงกฎหมายธรรมชาติปัจจุบันจะมีลักษณะสมจริงมากขึ้น แต่ลึก ๆ ลงแล้วดูเหมือนจะเป็นเรื่องเข้าใจยากอยู่สำหรับคนทั่วไปที่มีไม่ใช่เป็นคนสนใจเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ หรือมีได้เป็นนักอภิปรัชญา

และอาจเนื่องเพราะเหตุนี้กระมัง ที่ความสนใจในปัจจุบันต่อปรัชญากฎหมายสกุลนี้ กลับไปเน้นที่เรื่องบทบาทมากกว่าตัวความคิดหรือเนื้อหาของกฎหมายธรรมชาติ⁽⁵¹⁾

แต่แม้จะมีการหันเหความสนใจไปสู่ประเด็นที่เป็นรูปธรรมกว่าดังกล่าว เราคงไม่อาจปฏิเสธได้ถึงจุดอ่อนหลาย ๆ จุดในปรัชญากฎหมายนี้ที่มีผู้วิจารณ์กันอาทิเช่น

1. ข้อวิจารณ์เรื่องความคลุมเครือไม่แน่นอนของกฎหมายธรรมชาติที่ดูมีลักษณะกว้างขวางและเป็นนามธรรมอย่างมาก ๆ จนไม่น่าที่จะนำมาถือเป็นรากฐานของกฎหมาย แม้ในตัวประวัติศาสตร์

(49) ขอให้ดูตัวอย่างใน อาร์ชบอโลด์ ค็อกซ์, “บทบาทศาลฎีกาในระบบการปกครองอเมริกา”, ดร.บรรพต วีระสัย (แปล), (สำนักพิมพ์แพรวพทยา, กรุงเทพฯ, 2523) หน้า 26 - 47

(50) Roscoe Pound, “Justice According to Law”. (Yale, New Heaven, 1951)

(51) A.P.d’ Entreves, “Natural Law”. Op.cit., P. 18

ของปรัชญากฎหมายนั้นก็แสดงออกซึ่งความขัดแย้งในตัวเอง คำที่มันถูกนำไปใช้สนับสนุนการต่อสู้ของทั้งฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายอำนาจนิยม ส่วนความหมายหรือวิธีการตีความกฎหมายมหาชนที่เปลี่ยนแปลงให้เห็นเป็นช่วง ๆ โดยตลอด

2. ข้อวิจารณ์ในความไม่เป็นวิทยาศาสตร์ - ของความคิด และไม่อาจพิสูจน์ตรวจสอบความถูกต้องได้โดยอาศัยเครื่องมือใด คล้ายเป็นเรื่องนึกคิดเอาเองตามอำเภอใจ

3. ขั้ววิจารณ์ในประเด็นความผิดพลาดเชิงตรรกะ ในแง่ที่ยืนยันว่าเรื่องคุณค่าหรือบรรทัดฐานของสิ่งที่ควรจะเป็น (Ought) สามารถอนุมานมาจากข้อสรุปหรือการสังเกตความเป็นจริง (I S) หรือการยืนยันเรื่องการเชื่อมต่อกันของโลกแห่งคุณค่ากับโลกแห่งข้อเท็จจริง

ประเด็นวิจารณ์นี้ ดูเหมือนฮูม (Hume) เป็นคนพูดไว้มากที่สุดและภายหลังก็มีผู้ขานรับอยู่ไม่แพ้ เจลเซน (Kelsen) ก็เป็นอีกท่านหนึ่งที่ย้ำประเด็นนี้อย่างมาก โดยยกตัวอย่างว่า ข้อเท็จจริงที่ปลาน้ำใหญ่กับปลาน้ำเล็ก มิได้หมายความว่าพฤติกรรมของปลาน้ำนั้นดีหรือเลวแต่ประการใด อีกทั้งสังคมนั้นก็อาจพิจารณาว่าการที่ปรัชญากฎหมายมหาชนยังคงมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อความคิดทางสังคม เนื่องจากมันตอบสนองความต้องการลึก ๆ ในจิตใจมนุษย์ กล่าวคือความต้องการเหตุผลแก่ตัว ให้ยอมรับความคิดหรือการกระทำที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึก (ความใฝ่ฝันหรือแรงบันดาลใจต่าง ๆ) ของตน และความต้องการอันรุนแรงนี้เองที่ทำให้มนุษย์ยอมกระทั้งหลอกตัวเองในทฤษฎียืนยันความผิดตนว่าเป็นข้อเท็จจริงหรือความเป็นจริง⁽⁵²⁾

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าเราจะยอมรับหรือไม่ยอมรับในปรัชญากฎหมายมหาชนที่มีข้อสังเกตบางประการที่น่าใคร่ครวญถึงซึ่งขอฝากไว้เป็นส่วนสุดท้ายสำหรับการใช้ดุลยพินิจ

ข้อสังเกตประการแรกก็คือเป็นไปได้มาก ว่าการยึดมั่นในหลักกฎหมายมหาชนหรือวิธีคิดแบบนักกฎหมายมหาชน อาจทำให้นักกฎหมายหรือคนทั่วไปผู้ยึดมั่นในปรัชญาสำนักนี้ เอนเอียงไปเียงชอบใช้สามัญสำนึกซึ่งเป็นเหตุผลส่วนตัวในการตัดสินความถูกต้อง หรือความดีหรือไม่ดีของกฎหมาย แทนที่จะมองหรือพิจารณาความไม่เป็นธรรมของกฎหมาย ในแง่ความบกพร่องของระบบ, สถาบัน หรือกระบวนการทางกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิธีคิดที่เป็นจุดเด่นของทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมายในศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้ยังอาจทำให้ละเลยการพิจารณาเหตุปัจจัยของความไม่เป็นธรรมของกฎหมาย ในแง่สังคม, ระบบหรือโครงสร้างสังคมซึ่งล้วนเป็นข้อเท็จจริงที่เป็นตัวให้กำเนิดทิศทางของกฎหมาย อย่างไรก็ตามข้อสังเกตในเชิงเน้นความสำคัญของ “ข้อเท็จจริง” หรือปรากฏการณ์ที่เป็นจริงในสังคม เช่นนี้ก็คงมิได้หมายความว่าให้มายึดถือแนวทางแบบปฏิฐานนิยมประการเดียว เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้วก็ดูเหมือนจะทำให้ไม่มีข้อจำกัดทางทฤษฎีกฎหมายต่อ

(52) Hans Kelsen, "What is Justice?"; "General Theory of Law and state", Op cit., P. 8

การใช้อำนาจรัฐ, นำไปสู่ความว่างเปล่าของกฎหมายในเชิงคุณค่า และสิ่งสำคัญก็คงเท่ากับการ ปฏิเสธอิทธิพลความสำคัญของความคิด, ค่านิยมหรืออุดมการ สุดแล้วแต่จะเรียกในการมีส่วน กำหนดความเป็นไปหรือความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคม ประเด็นนี้อาจจะโยงเปรียบเทียบกับความเห็นของศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในเรื่องวิชาการเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งเขา เห็นว่า ความเป็นศาสตร์อันปลอดจากค่านิยม ย่อมจะกลายเป็นสมมุติฐานที่ขัดกับความเป็นจริง บนกระแสนการเปลี่ยนแปลง และจำเป็นที่จะต้องเชื่อมต่อกับ Normative Economic และ Positive Economic เข้าหากัน หากหวังที่จะให้เกิดองค์ความรู้ที่บรรลุถึงความ เป็นศาสตร์อย่างจริงจัง⁽⁵³⁾

นอกจากนี้ ปัญหาเรื่องเป็นหรือไม่เป็นวิทยาศาสตร์ในความคิดหนึ่ง ๆ คงหาใช่จะใช้ เป็นตัวตัดสินความชอบธรรมประการเดียวต่อความคิดนั้น ๆ หาไม่แล้วบรรดาสาขาต่าง ๆ ที่พึ่งพิงศรัทธา หรือความเชื่อเป็นสรณะเบื้องต้นคงกลายเป็นเรื่องเหลวไหลไร้คุณค่าเสียหมด เช่นเดียวกับทฤษฎีหรือความคิดที่มีลักษณะอภิปรายฎาก็ไม่พึงถือเป็นเรื่องจะดูเบาหรือปฏิเสธ กันอย่างง่าย ๆ ราวกับว่าสิ่งอันเป็นอจินไตย (Unthinkable) ทั้งหลายนั้นพิสูจน์กันได้แล้วว่าเป็น เรื่องไม่จริงทั้งหมด ความเป็นจริงที่ประจักษ์กันมากขึ้นต่อข้อจำกัดของเหตุผลหรือวิถีคิดแบบ วิทยาศาสตร์ อาจทำให้เราต้องใคร่ครวญใหม่ถึงความ เป็นไปได้หรือความจำเป็นในการเชื่อมต่อกับ อภิปรายฎาเข้ากับวิทยาศาสตร์⁽⁵⁴⁾

ข้อสังเกตประการที่สอง คือ สมควรระลึกไว้ด้วยว่าสำนักคิดทางปรัชญากฎหมายมิใช่ มีเพียงสำนักปรัชญากฎหมายธรรมชาติ และสำนักปฏิฐานนิยมทางกฎหมายเท่านั้น เพราะฉะนั้น การเป็นปฏิปักษ์หรือคัดค้านความคิดของสำนักใดสำนักหนึ่งดังกล่าวจึงมิได้หมายความว่าต้องส้าง ไปสู่การสังกัตถ์หรือสำนักคิดอีกอันหนึ่งตั้งหนึ่งเป็นขั้วความคิดตรงข้าม ศาสตราจารย์ โรนัล ดวอร์กิน (Ronald Dworkin) อาจนับเป็นตัวอย่างนี้ได้ ดวอร์กินได้ชื่อว่าเป็นนักวิจารณ์ทฤษฎีปฏิฐาน นิยมทางกฎหมายคนสำคัญ โดยขณะเดียวกัน เขาก็ยอมรับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย กับศีลธรรมกระนั้นดวอร์กินก็ได้อ้างหรือยอมรับว่าตน เป็นนักทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ แม้ว่างานความคิดของเขาจะมีเนื้อหาในเชิงปรัชญากฎหมายธรรมชาติอยู่มาก แต่ก็มีความคิดใน

(53) เสน่ห์ จามริก, “แนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง”, (เอกสารประกอบการสัมมนา วิชาการ ทิศทางเศรษฐกิจไทยในทศวรรษหน้า, เมื่อวันที่ 13 - 14 กุมภาพันธ์ 2529), หน้า 1 - 7, 1 - 8

(54) ดู พระประชา ปสนนธมโม “ภาวนากับการรับใช้สังคม”, (มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527) หน้า 34 - 5 นอกจากนี้ขอให้พิจารณาประเด็นเกี่ยวกับ “ความคิดในเรื่องคุณภาพอันเคลื่อนไหวหรือเอกภาพของสิ่งตรงข้าม” ใน ฟริตซ์ฟ ับประ, “เต๋าแห่งฟีสกส์”, หน้า 171, 258, 264

ส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง จนทำให้มีผู้เรียกเป็น ทฤษฎีกฎหมายสายที่สาม (Third theory of Law) ซึ่งมีใช้ทั้งปฏิธานนิยมทางกฎหมาย และกฎหมายธรรมชาติ⁽⁵⁵⁾

ในทำนองกลับกันศาสตราจารย์ฮาร์ท นักทฤษฎีปฏิธานนิยมทางกฎหมายคนสำคัญยิ่งของศตวรรษที่ 20 แม้เขาจะประกาศตัวอยู่ในสำนักคิดดังกล่าวอย่างเปิดเผย ฮาร์ทก็ยังยอมรับว่ามีแก่นอันเป็นสาระ (Core of Good Sence) ในทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ ดังที่เขายอมรับเรื่อง “เนื้อหาอย่างน้อยที่สุดของกฎหมายธรรมชาติ” (Minimum Content of Natural Law) ดังที่ได้อธิบายไปแล้วในหัวข้อเกี่ยวกับทฤษฎีดังกล่าว

ถึงตรงนี้ เราคงอาจต้องตั้งคำถามกับตัวเองว่า เราเชื่อเรื่องอุดมคติเพียงใด, มันเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การเชื่อหรือไม่, มันเป็นสิ่งทีอาจเกิดขึ้นจริงหรือมีขึ้นจริงภายใต้เงื่อนไขบางประการหรือเป็นเพียงแค่ความเพ้อฝันไร้สาระ ไม่ที่เราจะยอมรับในชื่อหรือถ้อยคำว่า “กฎหมายธรรมชาติ” หรือไม่ บทบาทที่ผ่านมารั้งหยดของมันล้วนสะท้อนถึงความเป็นตัวแทนหลักอุดมคติหนึ่งในศาสตร์แห่งกฎหมาย และดูเหมือนว่าเราจะไม่อาจตัดเรื่องค่านิยมหรืออุดมคติใดออกจากเนื้อหาที่เป็นศาสตร์หรือข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ในศาสตร์นั้น ๆ หากต้องการเห็นศาสตร์ดังกล่าวอย่างมีชีวิตที่ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ หรือส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมครบบริบูรณ์

แน่นอน เราคงไม่อาจก้าวสู่จุดนี้ได้หากเพียงแต่หลงไหลได้ปลื้มหรือท้อแท้เพียงบังนอยู่กับโลกแห่งข้อเท็จจริง หรืออีกด้านก็เฝ้าแต่หลงไหลหมกมุ่นอยู่กับโลกแห่งความคิดฝันฝ่ายเดียว การดำรงอยู่ได้ซึ่งลมหายใจแห่งภูมิปัญญามนุษย์ที่เป็นอิสระและแสวงหาความถูกต้องอย่างไม่ยอมจำนน จึงดูเหมือนมีพื้นที่จะต้องยอมรับในหลักแห่งเอกภาพของสิ่งที่เป็นอยู่จริง (I S) และสิ่งที่ควรจะเป็น (Ought) ในท้ายที่สุด

“..... A scientific analysis of present conditions should not be divorced from an image of a just and free society. For many economists of the past, including Adam Smith, David Ricardo, Karl Marx, and John Maynard Keynes, such a divorce was never made absolute. Economic theory cannot survive and prosper in a moral vacuum. The history of social science informs us that theory is rarely, if ever, detached from ideology.

This does not mean that we abandon all claim to science. On the contrary, it means placing science in a human and social context. Alongside “pure” theory we have to evaluate political and social objectives.....”

(Geoff Hodgson, *The Democratic Economy : A New Look at Planning, Markets and Power*, 1984)

(55) Stephen W. Ball, “Book Review”, *Law and Philosophy*, 6, 1987) P. 138

สิ่งที่เธอจะต้องสละทิ้งไป เพื่อจะบรรลุอิสรภาพนั้น มิใช่สิ่งอื่นใด
แท้จริงก็คือชิ้นส่วนของอาตมมันของเธอนั่นเอง
ถ้าเธอต้องการลบล้างกฎหมายอันไม่เป็นธรรม ก็กฎหมายนั้น แท้จริงเธอได้จารึกไว้
ด้วยมือตนบนหน้าผากตนเอง
เธอไม่อาจลบถูมันหมดได้ โดยเผาตำรับกฎหมาย หรือล้างหน้าผากตุลาการของเธอ
แม้ว่าเธอจะราดรดด้วยน้ำทั้งมหาสมุทร
และแม้เธอจะโค่นบัลลังก์ทุรราช ก็จงดูให้แน่ใจเสียก่อนว่าบัลลังก์ของเขากายใน
เธอถูกทำลายก่อนแล้ว
เพราะทุรราชจะปกครองอิสรชน และผู้หึงผยองได้อย่างไร
ถ้าไม่เพื่อ ช่มชื้ออิสรภาพ และก่อความอับยศในความทะนงของเขาเหล่านั้นเอง

กาلیل ยิบราน (Kahlil Gibran)

ระวี ภาวิไล (ถอดความ)